

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Ondřej Hudeček

Povodně v Soběslavi v letech 1729 až 1740

Diplomová práce

Vedoucí práce: Dr. phil. Pavel Himl

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 1. 5. 2012

Ondřej Hudeček

.....

Poděkování

Děkuji všem zaměstnancům a zaměstnankyním archivů a knihoven, z jejichž fondů jsem čerpal, především pak archivářkám Státního okresního archivu v Táboře. Rovněž velmi děkuji Petru Lintnerovi za poskytnutí Šifaurova plánu města Soběslavi. V neposlední řadě děkuji vedoucímu diplomové práce, Pavlu Himlovi, který mi pomohl řadou cenných rad i vytrvalým zpochybňováním mých závěrů.

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly:

Ondřej Hudeček, Bc.

2. Osobní číslo (UČO):

učo: 12418

3. Rok imatrikulace na FHS (IZV) UK (bak. studium, jinak mag. studium):

2006

4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK rozhodné pro datum obhajoby DP:

25. 9. 2009

5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:

Rybníkářství v Čechách od středověku do počátku industrializace. Příklady Třeboňska, Pardubicka a Blatenska. Bakalářská práce, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze; Studium humanitní vzdělanosti, obhájena v Praze roku 2009.

6. Předběžný název DP:

Raně novověké povodně v Soběslavi.

7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Pro náležité pochopení stavu současného světa a jeho dalšího vývoje jsou analýzy minulosti nepostradatelné. Zvláště pak to platí o přírodních pohromách, jimž jsou lidé vystavováni od počátků svého vývoje coby samostatného druhu. Je možné při řešení soudobých problémů čerpat i ze zkušeností našich předků? Také na tuto otázku se snaží hledat odpověď paradigma sociální a kulturní ekologie.

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Otázku zda a do jaké míry nám zkušenosti z minulosti mohou pomoci v současných diskusích o udržitelném rozvoji řeší tato diplomová práce na příkladu povodní v jihočeském městě Soběslavi. Detailní historická analýza úzce časoprostorově vymezeného předmětu se pokusí k zodpovězení této otázky přinést argumentačně podložené odpovědi.

9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Vzhledem ke specifickému postavení historie mezi společenskými vědami, které pramení například z toho, že historikové a historičky nemají onen víceméně přímý přístup k objektu svého zájmu, nelze předem stanovit testovatelné hypotézy nebo i jen samotný výzkumný problém. Před samotným pramenným výzkumem lze jasně určit pouze výzkumné téma: raně novověké povodně a jejich vliv na životy lidí, které bezprostředně zasáhly.

10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

Jako konkrétní metodu využiji v diplomové práci mikrohistorii, inspirovanou přístupy historické antropologie a environmentálních dějin. Diplomová práce bude primárně založena na analýze nevydaných archivních pramenů.

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi* atd.):

Cílem této ryze teoretické práce nebude vytvořit nějaký prakticky využitelný výstup.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (*vědecká „přidaná hodnota DP“*):

Přínos diplomové práce lze spatřovat především v propojení stávajících badatelských přístupů k tématu povodní v raném novověku i v novém „čtení“ historiky a historičkami tradičně využívaných pramenů.

13. Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos:

Plánovaným výstupem diplomové práce není nějaké teoretické zobecnění jejích závěrů. Takový záměr by byl vzhledem k užití metodologii dokonce nepatřičný. Přínos práce lze ale spatřovat v otázkách, jež se pokusí formulovat a které by měly přinejmenším znejistit většinově přijímané závěry o raně novověkých povodních a jejich dopadech na tehdejší obyvatele.

14. Struktura DP (*předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol*):

1. Stručný nástin obsahu diplomové práce a jednotlivých kapitol
2. Metodologie
 - 2a. Stručný přehled hlavních metodologických proudů v dějepisectví
 - 2b. Environmentální dějiny
 - 2c. Historická antropologie
 - 2d. Mikrohistorie
 - 2e. Shrnutí metodologie
3. Povodně v Soběslavi 1729–1740
 - 3a. Proč právě Soběslav?
 - 3b. Popis přírodního prostředí Soběslavi a okolí

3c. Dějiny Soběslavi

3d. Analýza soběslavských povodní v letech 1729–1740 a jejich dopadů

4. Diskuse nad otázkami a problémy, jež vyplynuly z analýzy

5. Povodeň v Soběslavi roku 2002 v souvislosti povodní z let 1736 a 1740

15. Předběžná bibliografie k tématu:

SOKA Tábor, Archiv města Soběslavi

Brázdil, Rudolf a kol. 2005. *Historické a současné povodně v České republice*. Brno-Praha: Masarykova univerzita v Brně a Český hydrometeorologický ústav v Praze.

Horský, Jan. 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha: Argo.

Jeleček, Leoš. 1994. „Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: vývoj, metodologie, výsledky“. *ČČH* 92 (3): 510–540.

Levi, Giovanni. 2001. „On Microhistory“. In Peter Burke (ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, s. 97–119.

Matlas, Pavel. 2010. „Velká voda, povodně, záplavy a výtopy na Lužnici“. *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska* 22: 32-46.

Zronková, Michaela. 2007. *Paměť o městě. Soběslav v měšťanských pamětech 1632–1752*. Nepublikovaná diplomová práce. České Budějovice: FF JČU.

16. Předpokládaný vedoucí DP:

Dr. phil. Pavel Himl

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):

Jinonice 7. prosince 2011

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

Dějiny nejsou totožné s minulostí, jsou vždy konstrukcí o minulosti vztaženou k historikově současnosti... Historik za dějiny jakožto svůj výtvar přebírá plnou zodpovědnost.

Dušan Třeštík, Faktopisci a dějepisci

Jedním z poznávacích znamení dobrého historika je konzistence, s jakou svým čtenářům připomíná čistě provizorní charakter svého podání událostí, činitelů a působících sil nalezených ve vždy nekonečných historických záznamech.

Hayden White, Historický text jako literární artefakt

... je třeba pevně hájit názor, že historie je vedena intencí a principem pravdivosti, že minulost, která se nám dává jako předmět, je skutečnost vůči diskurzu vnější a že její poznávání lze ověřovat.

Roger Chartier, Na okraji útesu

Obsah

Abstrakt	9
Abstract	10
I. Úvod aneb uvedení k této diplomové práci	11
II. Teoretická východiska a metodologie diplomové práce.....	12
II. 1. Metodologické proudy v moderním dějepisectví.....	14
II. 2. Teoretické přístupy a metoda.....	19
II. 2. 1. Environmentální dějiny	19
II. 2. 2. Historická antropologie	20
II. 2. 3. Mikrohistorie	22
II. 3. Shrnutí metodologie	26
III. Povodně v Soběslavi v letech 1729–1740.....	28
III. 1. Úvod ke studiu soběslavských povodní	28
III. 1. 1. Proč právě Soběslav	28
III. 1. 2. Popis fyzického prostředí.....	30
III. 1. 3. Stručný nástin historie města.....	34
III. 2. Soběslavské povodně pohledem archivních pramenů.....	38
III. 2. 1. Předmět, limity a možnosti studia.....	39
III. 2. 2. Mlynáři a povodně	42
III. 2. 3. Povodní splavený materiál	51
III. 2. 4. Reakce úřadů na živelní pohromu.....	53
III. 2. 5. Jiné důsledky povodní.....	54
III. 2. 6. Nejzajímavější zjištění související se soběslavskými povodněmi	56
III. 3. Shrnutí všech zjištění o soběslavských povodních	59
IV. Zamyšlení nad obecnějšími implikacemi dosažených poznatků.....	64
Ediční poznámka	69
Seznam použitých zkratk.....	70
Soupis pramenů a literatury	71
Seznam příloh.....	76
Přílohy	77

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá povodněmi, které mezi lety 1729 a 1740 postihly město Soběslav a jeho bezprostřední okolí. Text se skládá ze dvou hlavních částí – teoretické (metodologické) a empirické. První z nich obsahuje stručnou charakteristiku hlavních metodologických proudů moderního dějepisectví a podrobněji pojednává o těch, jejichž podněty byly využity při psaní diplomové práce: environmentálních dějinách, historické antropologii, mikrohistorii. Druhá část je již přímo věnována povodním v Soběslavi v daném období, přičemž čerpá především z výzkumu dosud nepublikovaných archivních pramenů; její součástí je i stručná historie města a popis přírodního prostředí. Nejvíce prostoru je věnováno soběslavským mlynářům, ale reflektovány jsou i zdokumentované spory o vodou splavený materiál, reakce tehdejších úřadů na živelní pohromu a jiné důsledky povodní. V závěrečných kapitolách jsou rovněž diskutovány další možné směry bádání o raně novověkých povodních a problémy s tím spojené. Součástí diplomové práce je i pokus o obecnější uplatnění poznatků, které vplynuly z analýzy archivních pramenů, i zamyšlení nad možnostmi a limity srovnávání historických a soudobých povodní.

klíčová slova

povodně, raný novověk, město Soběslav, mikrohistorie, environmentální dějiny

Abstract

My thesis presents a study of floods which repeatedly hit the town of Soběslav and its close surroundings between 1729 and 1740. The text is divided in a theoretical (methodological) and an empirical part. In the theoretical part I will briefly summarize methodological trends in the modern historiography, which were most relevant for the thesis – environmental history, historical anthropology and microhistory. The second part will be dedicated to the floods of Soběslav; it derives primarily from research of previously unpublished resources from the archive and focuses also on short history of the town and description of its natural surroundings. The main part is devoted to the Soběslav millers, but there will be reflected also the documented disputes over water-washed material, the response of the town offices to natural disaster and other consequences of the flood. The broad objective of this study is to examine other directions of research on early modern floods and the related problems. The thesis is an attempt to more general application of findings which emerged from the analysis of archival sources, and consideration of the possibilities and limits of comparison of historical and modern floods.

keywords

floods, early modern Bohemia, microhistory, environmental history

I. Úvod aneb uvedení k této diplomové práci

Chystáš se započít četbu...

Italo Calvino, Když jedné zimní noci cestující

Cílem úvodní části předkládané diplomové práce je pouze stručné představení jejího obsahu a formálního členění. Diskusi nad získanými poznatky jsou věnována hned dvě rozdílně zaměřená závěrečná shrnutí. Diplomová práce se skládá celkem ze 4 částí, 6 oddílů a 12 kapitol. Její součástí je i ediční poznámka, seznam zkratk, seznam pramenů (archivních i edic) a použité literatury i 4 obrazové přílohy (mapy I. vojenského mapování a dva plány města).

Po první části – tomto úvodu – následuje část metodologická, v níž jsem se pokusil shrnout hlavní metodologické proudy moderního dějepiscetví, které jsou relevantní pro téma mého výzkumu, přičemž podrobněji se věnuji třem z nich: environmentálním dějinám, historické antropologii a mikrohistorii. Třetí část je možno nazvat „aplikační“ a je vlastním jádrem této práce. Obsahuje kromě nezbytného uvedení do kontextu bádání o raně novověkých povodních v Soběslavi i popis zdejšího prostředí včetně stručného nástinu dějin města. Oddíl diplomové práce, který vznikl přímo a téměř výlučně na podkladě studia archivních pramenů, je členěn do šesti kapitol. Nejvíce pozornosti zde věnuji osudu několika soběslavských mlynářů, ale zabývám se také rychlostí reakce tehdejších úřadů na povodně či typickými situacemi, které živelní pohroma vyvolávala – například spory o vodu odplavené dříví. Rovněž jsem se snažil vybrat ta zjištění, která jsou podle mého soudu nejzajímavější nebo nejpodnětnější, a pojednat je samostatně. Poslední kapitolou této třetí části je pak „první závěr“, který věnuji úvahám nad možnostmi a limity zvolené metodologie, jakož i nad problémy, s nimiž jsem se při psaní diplomové práce musel vyrovnávat. Nevyhnu se ani zamyšlení nad dalšími možnostmi studia raně novověkých povodní. Závěrečná část, jakýsi pomyslný „druhý závěr“, je pokusem o zobecnění poznatků, které vyplývají z analýzy archivních pramenů. Klíčovou je pro ni otázka, kdy vlastně začíná doba, v níž lidé přestávají respektovat vodní toky a staví své domy v záplavových oblastech.

II. Teoretická východiska a metodologie diplomové práce

Přiznávám, že mám slabost pro klepy, i když v zájmu objektivity dlužno dodat, že mě zajímá pouze jistá vyšší forma klepů, například historie.

Julio Cortázar, Výherci

Již podle názvu, který jsem zvolil pro svou diplomovou práci, je zjevné, že zde předkládám text, jenž má ambici zařadit se do proudu historiografického bádání. Dříve než přikročím k vlastnímu výkladu i metodologickému úvodu, dovolím si hned na začátku jedno poměrně smělé, byť zdaleka nikoli originální tvrzení: historie vychází ze srovnání s ostatními společenskými vědami jako jedna z nejméně „vědeckých“. To je způsobeno například i tím, že historikové a historičky¹ nemají onen víceméně přímý přístup k objektu svého zájmu, neboť je vždy zprostředkovaný skrze dostupné prameny. Toto moje přesvědčení je navíc posíleno skutečností, že historie jakožto disciplína od svých počátků u Hérodota sloužila k tomu, aby vyprávěla (minulý) příběh vládců či jednotlivých národů a legitimizovala nebo vysvětlovala přítomný stav. Navzdory tomu, že již historie tímto způsobem až na výjimky využívána (alespoň v kontextu soudobé České republiky) není, nadále organizuje své výsledky dle narativního klíče: příběh, příčinné zřetězení dějů, jež ústí do finále, které se zpětně vztahuje k začátku (pouhý sled událostí příběh nevytváří). Na tomto místě se ještě nebudu zabývat narativistickými kritikami v dějepisectví a jejich ohlasy, podrobněji se jim věnuji v oddíle II. 1., zdůrazňuji to zde jen proto, že si plně uvědomuji, čím je tato diplomová práce: příběhem několika povodní v Soběslavi a konkrétních lidí, jejichž jména jsou zaznamenána v dochovaných pramenech. Budu jej vykládat z hlediska přítomnosti, neboť řazení událostí a vytváření jeho vzájemných souvislostí podléhá do značné míry mým preferencím, zkušenostem a motivacím, přičemž v dobovém kontextu takto vůbec nemusely být chápány.² Z tohoto důvodu považuji za nezbytné zmínit stručně i historii mého badatelského zájmu, neboť jsem přesvědčen, že je integrální součástí příběhu, který vyprávím na následujících stranách.

¹ Česká jazyková tradice neumožňuje bezvýhradné užívání obourodového označení pro skupiny typu „badatelé“, „historikové“ apod. Volím-li ze stylistických důvodů pouze generické maskulinum, mám vždy stejnou měrou na mysli i příslušnice dané skupiny.

² „Minulost ... je organizována jako text čtený v perspektivě přítomnosti. ... V budoucnu může dojít k událostem, které určí nový způsob čtení historické zkušenosti, dojde k jejímu přehodnocení. Minulost je tedy přehodnocována z hlediska měnící se přítomnosti.“ Uspenskij, Boris Andrejevič. 2003. „Historie a sémiotika. Vnímání času jako sémiotický problém“. In Tomáš Glanc (ed.). *Exotika. Výbor z textů tartuské školy*. Brno: Host, s. 244.

Ve své bakalářské práci jsem se věnoval dějinám rybníkářství v Čechách předindustriální doby a při jejím psaní jsem si na konkrétních příkladech ověřil, jak významnou roli má a v minulosti měla voda a vodní stavby při utváření české krajiny. Tvrzení, že právě voda hraje v životě lidí zcela klíčovou úlohu, může vypadat jako pouhá banalita, ovšem nacházíte-li se v prostředí rybníkářských oblastí jižních Čech, uvědomíte si jeho skutečný obsah a sílu. Pro diplomovou práci proto není nevýznamné, že já sám z této oblasti pocházím a mám k ní velmi kladný vztah. Hledal jsem tedy téma, které by tak či onak souviselo s vodou jakožto živlem a které by se dalo zpracovat v podobě historické analýzy. Zároveň se mělo jednat o téma zajímavé z hlediska metodologického, neboť se zajímám o soudobé teoretické přístupy v dějepisectví a lákala mě možnost vyzkoušet si v praxi aplikaci těchto povětšinou velmi inspirativních, ale v mnohém problematických teorií (zde zcela záměrně užívám plurálu, neboť mi nešlo o využití jednoho konkrétního vyzkoušeného přístupu na nějaký „vhodný“ pramen). Na závěr tohoto stručného přehledu bych rád dodal, že z různých badatelských směrů sociálních a humanitních věd mě zřejmě nejvíce ovlivnily přístupy sémiotiky, sociálního konstruktivismu a etnometodologie (tedy otázky po utváření sociální reality) a s nimi úzce související problematika dějin každodennosti. Na základě těchto obecných společenskovedních přístupů i konkrétních směrů uvnitř samotného dějepisectví jsem následně dospěl k preferenci malého měřítka pro historické bádání. Nejen, že i v malém lze podle mne nahlédnout nějaký dějinný celek, ale zároveň – a to není o nic méně důležité – malé měřítko nutí badatele a badatelky k užívání pokornějšího, a tedy i adekvátnějšího (ve vztahu k popisované minulosti) jazyka, který volí pro svůj příběh, neboť ten pojednává o osudech konkrétních lidí, kteří skutečně žili, a nikoli o nějakých nadosobních dějinných silách. Na toto vše upozorňuji především proto, že moje badatelská cesta není vedena náhodou. „Objev“ klíčových archivních pramenů byl podmíněn mými předchozími zájmy, studiem a četbou. Následný způsob čtení těchto pramenů byl tedy ovlivněn všemi texty, s nimiž jsem se až dosud setkal.³

³ K zařazení tohoto odstavce mne přiměla především četba první kapitoly knihy *Zrození vagabunda*, jejímuž autorovi, který se zároveň ujal vedení mojí diplomové práce, děkuji i za četné diskuse o tom, jak psát historické texty. Více viz Himl, Pavel. 2007. *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Argo.

II. 1. Metodologické proudy v moderním dějepisectví

... procházka teorií je lekcí z relativismu a učí nás otevřít oči.

Antoine Compagnon, Démon teorie

Pro soudobé společenské a humanitní vědy, jež jsou někdy označovány jako vědy idiografické,⁴ neboť se soustředí na jedinečnost povahy svého předmětu, platí díky pronikavým rozborům K. R. Poppera či T. S. Kuhna zcela jiná pravidla než v době, kdy v dějepisectví dominoval klasický historismus. Kritérium pravdivosti ustoupilo do pozadí, ba dokonce bylo zcela opuštěno ve prospěch kritéria falzifikovatelnosti. V tomto i následujícím oddíle bych proto rád poukázal na možné – byť nikoli nutně kompatibilní –, a v rámci současné historické vědy traktované přístupy, které při psaní této diplomové práce nelze opominout. Zároveň bych rád upozornil, že předkládám svůj vlastní výklad těchto teoretických konceptů, což ovšem nepovažuji za diskvalifikující, neboť ani neexistuje jediný správný kanonický výklad (postmoderna ostatně pojem kánonu zcela zprofanovala) a je docela pravděpodobné, že například dva mikrohistorici se nedokáží shodnout na tom, co to vlastně „mikrohistorie“ je.

To vše je pak rámováno jednou klíčovou otázkou: o čem vůbec vypovídá text této diplomové práce? V čistě teoretické rovině lze totiž rozlišit tři možné a obsahově se nepřekrývající odpovědi: 1. o minulosti; 2. o pramenech, na jejichž základě byl napsán; 3. pouze o sobě samém. Nezbyvá než přikročit k přehledu a hodnocení jednotlivých metodologických přístupů a tím se pokusit odpovědět i na tuto nelehkou otázku.

Moderní dějepisectví⁵ má své počátky v 19. století, kdy se historikové (tehdy ještě opravdu nikoli historičky) začali soustřeďovat na univerzitách a ve výzkumných ústavech. V tomto období byli pevně přesvědčeni o možnosti dosažení objektivního poznání při dodržení odpovídajících metod, přičemž pravdivost chápali v jejím adekvátním pojetí, tedy jako soulad dosaženého poznání s objektivní skutečností. Leopold von Ranke, pruský historik působící od roku 1825 na berlínské univerzitě, který bývá často zmiňován v úvodech prací zabývajících se dějinami moderní historiografie, však zároveň kladl důraz

⁴ Odlišují se tak od věd nomotetických (v praxi přírodních), pátrajících po zákonitostech a vysvětleních. Při porovnávání historie a přírodních věd z tohoto rozlišení vychází například Jan Horský, byť ho nechápe jako zcela striktní a nepřekonatelné, Horský, Jan. 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha: Argo, s. 75–78.

⁵ Cílem této práce není podat zevrubný přehled vývoje dějepisectví minulých dvou století, pouze poukázat na zásadní milníky, které jsou pro tento text klíčové. Podrobněji například kniha Iggers, Georg G. 2002. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivnosti k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, z níž též převážně čerpám a kde lze nalézt i odkazy na primární texty.

na literární kvality dějepisných děl a odmítal čistě pozitivistický přístup k historii, jenž by vyústil v pouhé shromažďování fakt. K výše položené otázce – již zde modifikuji do podoby: o čem vypovídá historikův text? – by Ranke rozhodně přiřadil první možnou odpověď – o minulosti.

Rankovské paradigma vzniklo ještě v době předcházející demokratizaci a industrializaci Německa a jeho podoba však zůstávala nezměněna i po roce 1870. Zároveň se právě tento model historické vědy stal vzorem pro další státy; často s velmi rozdílnými historickými zkušenostmi a společenskými poměry. Nové skutečnosti, jako právě například postupující demokratizace či vznik masové společnosti, si proto vyžadovaly prosazení dějepisectví, které by bralo do úvahy i širší společenské vrstvy, jež se právě na přelomu 19. a 20. století počaly emancipovat. Byl to počátek nových hospodářských a sociálních dějin, jejichž vliv postupně sílil a zatlačoval do pozadí konvenční politické dějiny. Tyto nové dějiny začaly nabývat na důležitosti zvláště po roce 1945 a vyvrcholily v letech šedesátých (byť se samozřejmě po celou dobu vnitřně vyvíjely a proměňovaly), což zajisté souviselo i se zdokonalováním výpočetní techniky, s jejíž pomocí se mnozí hospodářští a sociální historici začali orientovat na kvantitativní analýzy; někdy se mluví až o „kvantitativní revoluci“. Tento trend dospěl nakonec tak daleko, až se zdálo, že historická věda má nárok na to být nazývána skutečnou vědou jedině pokud své výsledky vykazuje jazykem kvantifikace. S rankovským paradigmatickým však mají i tito historici společnou jednu zásadní představu: pohlížejí „na dějiny jako na jednorozměrný pohyb od minulosti do budoucnosti“.⁶ Tuto představu však zcela narušili francouzští historikové školy *Annales*, kteří v téže době – první číslo časopisu *Annales* vyšlo v roce 1929 – počali oproti této představě zdůrazňovat naopak relativitu času a jeho mnohohrstevnatost. Dějiny chápali jako pluralitu současně existujících časů, což asi nejlépe vyložil F. Braudel ve své slavné knize *Středozemní moře a středozemní svět v době Filipa II.*, v níž rozdělil historický čas na čas geografický, sociální a individuální.⁷ Pro další vývoj historiografie je rovněž podstatné, že právě okruh autorů soustředěných kolem tohoto časopisu orientoval své bádání široce interdisciplinárně (od zeměpisu k lingvistice, ekonomii až po psychologii), a to s důrazem na přístupy dobové antropologie, byť ani oni se nevyhýbali kvantitativním metodám, výsledkem čehož byly později tzv. seriální dějiny. Měl-li bych však i této, zajisté nikoli homogenní skupině,⁸ která ani nevytvořila žádné společné prohlášení, k němuž by se její příslušníci hlásili, položit otázku, o čem podle nich

⁶ Iggers, 2002: 51.

⁷ O škole *Annales* podrobně Burke, Peter. 2004. *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. O Braudelově „Středozemním moři“ TAMTÉŽ: 32–40.

⁸ Mám zde na mysli především příslušníky prvních dvou generací školy *Annales*.

vypovídá historický text, zněla by odpověď stále poměrně jednoznačně – o minulosti, kterou lze objektivně vědecky poznat.

Posledním velkým teoretickým konceptem, jemuž se musím v souvislosti s diplomovou prací věnovat, je marxismus, neboť bez Marxe by neexistovala podstatná část moderních sociálních teorií, které vznikaly jako více či méně výrazná opozice vůči jeho myšlenkám. Pro dějepisectví je ve vztahu k historickému vývoji zásadní především klíčová úloha společenského konfliktu, který dle Marxe pramení z hospodářské nerovnosti, přičemž hnací silou nejsou ideje – součásti nadstavby –, nýbrž výrobní síly. Právě tímto zdůrazňováním role konfliktů ve společnosti inspiroval Marx řadu historiků a historiček druhé poloviny 20. století, kteří/které si uvědomili/y, že právě konflikty mezi skupinami (třídami) pomáhají udržovat vlastní skupinovou (třídní) identitu.⁹ Od tohoto „zjištění“ pak je již jen krok k hledání i jiných zdrojů konfliktů: rasových, kulturních, genderových a dalších. Mnozí historici se bezprostředně po konci 2. světové války přidali na stranu marxistického dějepisectví a nezdá se, že by i vstupovali dobrovolně do komunistických stran, a to na obou stranách pomyslné železné opony. Ti z nich, kteří posléze působili na západ od této dělící linie často zase po roce 1956 či 1968 stranické knížky vraceli a od dogmatického marxismu se odvrátili. Jejich profesní život však tato zkušenost trvale ovlivnila (viz příklad mikrohistorie, popsany níže). K marxistickým teoriím v dějepisectví šlo jen velmi obtížně zůstat indiferentní, třebaže „(n)em marxistické historiky zajímaly mnohem spíše otázky, které marxisté kladli, než jejich dogmatické odpovědi“.¹⁰ Na stále se vracející otázku, o čem vypovídá historikův text podle marxisticky orientovaných historiků a historiček, lze odpovědět jednoznačně a stejně jako v předchozích případech – o objektivně poznatelné minulosti.

Nyní jsem dospěl ve svém výkladu do bodu, kdy je třeba probrat jeden z nejradikálnějších ale též nejslavnějších útoků na vědecký status dějepisectví. Jedná se o texty amerického historika a teoretika kultury H. Whitea, jež publikoval od konce 60. let 20. století.¹¹ Jsem si ale zároveň vědom, že White nebyl jediný, kdo se v této době zamýšlel nad literární povahou dějepisných textů. Ve Francii téže doby tak činili například R. Barthes a P. Veyne, ovšem Whiteovy analýzy jsou celosvětově nejznámější, a proto jsem si je zvolil za symbol všech výpadů vůči dějepisectví z pozice narativistické kritiky.

Whiteova základní teze je prostá – kategoricky popírá souvislost mezi historickými

⁹ Podle Marxe získává každá třída vědomí o sobě samé teprve v konfliktech s druhými třídami, Keller, Jan. 2007. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon, s. 108.

¹⁰ Iggers, 2002: 82.

¹¹ White, Hayden. 2010. *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum. Další informace čerpám z knih a studií, na něž na příslušných místech odkazuji.

texty a historickou skutečností.¹² Takové texty se podle něj neliší od různých podob umělecké, tj. fikční literatury, neboť se jedná o „verbální artefakty, jejichž obsah je stejnou měrou *plodem imaginace*, jako je *objevným faktem* a jejichž forma má blíže k literatuře než k vědě“.¹³ Jakékoli historikovo úsilí je tak podle Whitea podmíněno kritérii estetickými, etickými či ideologickými, a nikoli epistemologickými, ba co víc, historikové mají k dispozici jen omezený počet rétorických prostředků, které do značné míry předurčují výslednou formu a dokonce i obsah jejich díla. Z toho plyne, že „(h)istorické narace se tak nemohou ani přímo, ani zprostředkovaně vztahovat ke skutečnosti, nýbrž se vztahují jen samy k sobě, jsou autoreferenční“.¹⁴ A to je i odpověď na moji „testovací“ otázku, o čem vypovídá historikův text – dle H. Whitea vypovídá jen sám o sobě. White tak proti obecně přijímané tezi, že historici konstruují své texty a interpretace, staví názor, že historici konstruují samotnou minulost. Tento Whiteův závěr, jenž lze z jeho textů dovodit, byl následně podroben ostré kritice.

Jan Horský například upozorňuje na nadhodnocování politického dějepisu narativistickými kritikami v rámci celku dějepisectví,¹⁵ či na skutečnost, že estetické nebo ideologické důvody se vyskytují například i v biologických textech,¹⁶ což ale nijak nediskvalifikuje postavení biologie jako vědy. Dalším velkým Whiteovým kritikem je francouzský historik Roger Chartier. Ten poukazuje hned na dvojí závislost, díky níž historik netvoří literární díla, třebaže píše v „literární“ formě. Zprvce závisí na archivu, na minulosti, kterou tam nachází, zadruhé pak na svém „řemesle“, jeho kritériích vědeckosti a pracovních technikách.¹⁷ Vyprávění historie se tak podle něj od jiných vyprávění zásadně odlišuje, neboť „vstupuje do specifického vztahu s pravdou, či přesněji tím, že její narativní konstrukce chtějí být rekonstrukcemi minulosti tak, jak byla“.¹⁸ Již výše citovaný Jan Horský připomíná, že plné přijetí narativistických kritik je nepřijatelné a mělo by antiscientistický dopad, zároveň však oceňuje, že „přispěly k odhalení naivně-objektivistického přesvědčení faktografického dějepisu“.¹⁹ Osobně mám též za to, že narativistické kritiky jsou přínosné tam, kde poukazují na naivní objektivismus historiků,

¹² Historikova práce podle něj spočívá v „překladu“ fakt v beletrii, fikci. White, Hayden. 2010. „Historický text jako literární artefakt.“ In TAMTÉŽ: 118.

¹³ TAMTÉŽ: 106; kurzíva v originále.

¹⁴ Horský, 2009: 79.

¹⁵ V této souvislosti vtipně poznamenává, že historický demograf má patrně i jiné než jen rétorické důvody ke sledování souvislostí mezi specifickou manželskou plodností a mírou kojenecké a dětské úmrtnosti. TAMTÉŽ.

¹⁶ „Narativita nezakládá specifiku dějepisectví.“ TAMTÉŽ: 223. O tzv. sociomorfním modelování více viz Komárek, Stanislav. 1997. *Dějiny biologického myšlení. Apendix: Vznik, vývoj a eko-etologické významy křídelních kreseb u motýlů*. Praha: Vesmír, s. 9–11.

¹⁷ Chartier, Roger. 2010. „Historie mezi vyprávěním a poznáním.“ In Týž. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, s. 94–95.

¹⁸ Chartier, Roger. 2010. „Filozofie a historie.“ In TAMTÉŽ: 231.

¹⁹ Horský, 2009: 263.

kteří se věnují čistě faktograficky pojatým dějinám (i když historik Dušan Třeštík tvrdil, že faktopisci nejsou dějepisci²⁰) a domnívají se, že se neteoretičností ubránili vlivu ideologií. Navzdory všem (oprávněným) kritikám tedy White a další podobně noeticky skeptičtí autoři správně zdůraznili vliv autorského vkladu v interpretacích historiků a historiček, jemuž se nelze vyhnout, neboť vyplývá z povahy textu jako takového. Umberto Eco k tomu poznamenává, pravda především v souvislosti s literárními texty, ale lze to vztáhnout i na historické prameny, že „každý text je líným nástrojem, který vyžaduje od čtenáře, aby za něj sám udělal část jeho práce“, a dodává, že to tak asi musí být, protože „(k)dyby měl text sdělit vše, co má jeho příjemce pochopit, nikdy by neskončil“.²¹

Nyní se pokusím o první shrnutí výše nastíněných teoretických přístupů v dějepisectví, a to s ohledem na předmět této diplomové práce. Představil jsem zde cestu moderního dějepisectví od (z dnešního pohledu) naivních tvrzení, že historik či historička může nabídnout objektivní a pravdivý popis minulosti, až po jeho radikální zpochybnění v pracích H. Whitea. Leopold von Ranke nejprve položil základ evropského dějepisectví tím, že ho postavil na profesionální bázi a zavedl historické semináře, v nichž se adepti učili základům „řemesla“. Tento model byl následně převzat v mnoha dalších evropských státech. Koncem 19. století však již nevyhovoval potřebám modernizující se společnosti a byl nahrazen sociálními a hospodářskými dějinami, jež udávaly směr především po roce 1945. Paralelně s nimi se rozvíjel více antropologicky orientovaný výzkum některých představitelů školy *Annales* a oběma proudy pak prostupoval marxismem ovlivněný směr dějepisectví. Jeden přístup bez druhého by byl nemyslitelný a nemožný. Například Chartierova obhajoba principu „pravdivosti“,²² k níž se sám hlásím, by bez Whitea a celé diskuse, kterou rozpoutaly jeho texty, nemusela vzniknout. Nebýt otázek, které kladli marxisticky orientovaní historici, vypadalo by současné dějepisectví zcela jinak. Ani jeden z těchto konceptů jsem proto nemohl opominout v první části, která je věnována metodologickým otázkám. Jsem přesvědčen, že se to prokáže především v následujícím oddíle, v němž se soustředím na tři konkrétní metodologické přístupy, které se zrodily v reakci na tyto koncepty. Konkrétně půjde o environmentální dějiny, historickou

²⁰ Třeštík, Dušan. 2005. „Faktopisci a dějepisci“ In Týž. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 47–67.

²¹ Eco, Umberto. 1997. *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě*. Olomouc: Votobia, s. 9.

²² Podle Chartiera platí, „že i když je dějepisectví jen jedno z mnoha forem vyprávění, je nicméně jedinečné díky svému zvláštnímu vztahu k pravdě. Přesněji řečeno, cílem jeho narativních konstrukcí je rekonstrukce skutečné minulosti. Vztah ke skutečnosti, jež předcházela vzniku dějepisného textu a existovala mimo něj a o které má historický text podat srozumitelnou zprávu, ... je konstitutivním prvkem dějepisectví a zároveň prvkem odlišujícím ho od báje či padělků.“ Roger Chartier dle Iggers, 2002: 20–21. Byť to rozhodně neznamená, že by Chartier považoval „skutečnost“ za neproblematickou kategorii, která je snadno dostupná, viz Horský, 2009: 56–57.

antropologii a mikrohistorii.

II. 2. Teoretické přístupy a metoda

Moje diplomová práce má podobu mikrohistorické sondy, inspirované přístupy historické antropologie a environmentálních dějin. Z tohoto důvodu chápu oba zmíněné přístupy jako výchozí rámec (kontext) a mikrohistorii volím coby konkrétní metodu. Tímto upřesněním chci předejít případným výtkám vůči rozdílnému postupu, který uplatňuji v následujících třech kapitolách. Zatímco mikrohistorickou metodu se snažím pojednat poměrně podrobně, zbylé dva teoretické přístupy shrnuji v daleko obecnější rovině. Jak jsem však již napsal, činím tak proto, že je považuji za toliko inspirativní vzory, a jsem si vědom, že jejich hlavní badatelská témata se mému konkrétnímu zájmu přeci jen vymykají.

II. 2. 1. Environmentální dějiny

Pod termínem „environmentální dějiny“ se dnes nejčastěji (v nejobecnější rovině) rozumí studium interakcí mezi lidmi a životním prostředím v minulosti.²³ Jedná se o interdisciplinární obor, který ovšem zdaleka nemá jednotnou podobu. Ve skutečnosti se nezávisle rozvinul hned na několika různých světadílech (Evropě, Severní Americe, Austrálii), přičemž všem jeho formám je společná snaha zahrnout do úvah historiků a historiček environmentální faktory. Obecně však lze tvrdit, že environmentální dějiny se zrodily z environmentálního hnutí konce 60. let, a to konkrétně ve Spojených státech amerických, kde na University of California působící R. Nash vypsál na jaro roku 1970 kurz „Americké environmentální dějiny“. Ve stejnojmenném článku, který pak publikoval o dva roky později, charakterizoval environmentální dějiny jako studium vlivu lidské společnosti na přírodní prostředí a prohlásil ho za součást nové levicové historie, která chce popisovat dějiny „zdola“; s tím, že vykořisťovaným v tomto případě je příroda jako celek.²⁴

²³ Oosthoek, Kornelis Jan W. 2005. *What is Environmental History?* Dostupné z: http://www.eh-resources.org/environmental_history.html [cit. 11. 3. 2012]. V českém prostředí vymezuje předmět jejich zájmu L. Jeleček, který s odkazem na amerického „klasika“ oboru, D. Worstera, tvrdí, že environmentální dějiny mají zkoumat: 1) vývoj přírody v historickém období; 2) vzájemné vztahy přírody a společnosti v dějinách a jejich důsledky pro vývoj obou sfér; 3) odraz vývoje těchto vztahů v myšlení lidí, kultuře, ideologii a politice. Jeleček, Leoš. 1994. „Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: vývoj, metodologie, výsledky“. *ČČH* 92 (3): 534–535. Od téhož autora pochází stručné, přehledné i když nikoli neproblematické encyklopedické heslo „Environmentální dějiny“, viz *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 1. A/F*. 1996. Praha: Nakladatelský dům OP: 664.

²⁴ Grove, Richard D. 2001. „Environmental History“. In Peter Burke (ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, s. 274–275.

Nash však zcela opominul texty, vztahující se k tématu environmentálních dějin, z let, jež předcházely roku 1972, kdy se sám prohlásil za zakladatele oboru. Již jsem zmiňoval inovativní vliv některých příslušníků francouzské školy *Annales*, kteří se inspirovali pracemi geografů a zdůrazňovali vliv fyzického prostředí na vývoj jednotlivých civilizací. Především se jedná o F. Braudela a jeho „Středozevní moře“, jemuž však kritici z řad environmentálních historiků vyčítají staticnost popisu i fakt, že přehlédl obrovský (a destruktivní) vliv lidí na své prostředí.²⁵ Mezi další zdroje environmentálních dějin lze zahrnout archeologii a antropologii.

Environmentální dějiny jsou i dnes úzce navázány na celospolečenské environmentální hnutí. Historikové, kteří se tomuto oboru věnují, však často svými pracemi korigují nedostatečné historické povědomí jeho aktivistů. Současné problémy a jejich příčiny se totiž v historickém kontextu mohou jevit zcela odlišně. Tak například při hodnocení negativních dopadů nadužívání hnojiv v zemědělství je třeba připomenout, že právě nedostatek hnojiv byl po tisíciletí jedním z nejvýznamnějších problémů, jež civilizace řešily.²⁶ Současní environmentální historici se proto nezaměřují pouze na jednosměrný vztah člověk–příroda, jak činil ještě Nash. Nepracují ani s představou „panenské přírody“ (divočiny), o níž dobře vědí, že je pouhým konstruktem převážně severoamerických intelektuálů, kteří jím obhajovali svůj nárok na nově získaná území na úkor původních obyvatel.²⁷ Snaží se spíše tento vztah uchopit v celé jeho komplexnosti a nejednoznačnosti a k tomu ještě uvažovat o člověku vždy též jako o jednom z biologických druhů, jehož potřeby tato prostá skutečnost výrazně determinuje. Ve vztahu k ekologii se pak environmentální dějiny nemohou omezit na pouhý výčet ekologických důsledků lidské činnosti, ale musí využívat ekologických poznatků k osvětlování historických procesů, neboť „jedině tak se příroda stane historickým aktérem, kterým v minulosti byla“.²⁸

II. 2. 2. Historická antropologie

K formování historicko-antropologického proudu docházelo na pozadí širšího zájmu historiků o antropologii, který lze pozorovat od druhé poloviny 60. let 20. století. V té době se původně sociální historikové a obdivovatelé Marxe pokusili nalézt alternativní vysvětlení vztahu mezi kulturou a společností, jež by kulturu neredukovalo na

²⁵ TAMTÉŽ: 270.

²⁶ Tento i další příklady uvádí Radkau, Joachim. 2008. *Nature and Power: A Global History of the Environment*. Washington: German Historical Institute a New York: Cambridge University Press., s. 2–3.

²⁷ TAMTÉŽ: 4.

²⁸ TAMTÉŽ: 27–28.

odraz minulosti nebo pouhou nadstavbu.²⁹ Jednotlivá vymezení historické antropologie se vzájemně mohou velmi lišit,³⁰ sám se proto hlásím k tomu, které přinesl německý historik R. van Dülmen a které se v prostředí českých historiků a historiček ujalo asi nejvíce.³¹ Historickou antropologii podle něj charakterizuje snaha navrátit člověka³² do ohniska zájmu dějepisce, a to se všemi jeho zvláštnostmi a závislostmi na přírodě, společnosti a kulturní tradici, přičemž „nezohledňuje výlučně rozumové jednání, ale sleduje ve stejné míře pocity a nálady, jež nejsou o nic méně racionálně ukotvené než rozum sám“.³³ Historická antropologie se soustředí nejen na politické a ekonomické počínání lidí, ale též na jejich soukromí, a nechápe jednání člověka pouze jako účelově racionální. Snaží se též připomínat, že dějiny utváří konkrétní lidé se svými zájmy, přáními, a nikoli nějaké neosobní „síly“ nebo „procesy“, jakkoli může být prostor pro volbu velmi omezen. Proto usiluje o postižení možností lidského jednání v každodenní sociální praxi a zdůrazňuje, že člověk sice nikdy nebyl ve svém jednání zcela autonomní, ale rozhodně též nebyl vydán napospas událostem a silám, které ho přesahovaly, neboť se o nich – jak ukazují právě historicko-antropologické studie – dalo často s úspěchem vyjednávat.³⁴ Stručně by se to snad dalo vyjádřit tak, že historická antropologie usiluje o re-konstrukci aktéřského pohledu na dějiny.³⁵ Mezi její hlavní badatelská témata se tak řadí ta, jež byla dříve historiky a historičkami spíše odmítána nebo přehlížena: magie a čarodějnictví, četba, rodina a příbuzenské vazby, či tělesnost a sexualita.

²⁹ Burke, Peter. 2011. *Co je kulturní historie?* Praha: Dokořán, s. 56.

³⁰ Jan Horský a Zdeněk R. Nešpor například pracovně vymezují její dva odlišné typy. První vznikl vlivem sociologizace historie a historizace sociologie a sociální antropologie v 60. letech 20. století (paradigmatickým autorem je E. P. Thompson), druhý se rozvíjí v důsledku nových podnětů z antropologie od 80. let 20. století (paradigmatickým autorem je C. Geertz). Horský, Jan, Zdeněk R. Nešpor. 2004. „Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisce, sociologie a sociální antropologie“. *Kuděj – Časopis pro kulturní dějiny* 6 (1): 68–70.

³¹ Podrobněji v knize, z níž převážně čerpám i následující charakteristiky, Dülmen, Richard van. 2002. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán.

³² Zde upřesňuji, že jde o tzv. „obyčejné“ lidi, v praxi často z nižších společenských vrstev, neboť výjimeční mužové, „tvořící dějiny“, nikdy předmětem zájmu historiků být nepřestali.

³³ Dülmen, 2002: 12.

³⁴ V této souvislosti odkazují na mnou výše deklarovaný zájem o sociální konstruktivismus a etnometodologii a znovu připomínám, že volba metodologií je samozřejmě nenáhodná.

³⁵ Cestou však není nějaké „vcitřování se“, nýbrž snaha pochopit jednání lidí v kontextu jejich vlastních idejí, za využití Geertzova „zhuštěného popisu“.

II. 2. 3. Mikrohistorie

„Co vpravdě chcete vědět?“

„Co soudíš o světových dějinách všeobecně a všeobecných dějinách zvláště. Poslouchám.“

„Jsem nějaký utahaný,“ pravil kaplan.

„Odpočineš si později. Pověz, ten basilejský koncil, to jsou světové dějiny?“

„Arciže. Světové dějiny všeobecně.“

„A mé kanónky?“

„Všeobecné dějiny zvláště.“

„A svatby mých dcer?“

„Stěží událostní historie. Mikrohistorie v nejlepším případě.“

„Cože?“ zahuláká vévoda d'Auge. „Jakou řečí to ud'asa mluvíš? Co je s tebou? Jsou snad letnice?“

Raymond Queneau, *Modré květy*

V sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století se objevily kromě dosud zmíněných kritik i další hlasy, které zpochybňovaly základní východiska sociálních dějin. Jejich kritika směřovala především na víru sociálních dějin v pozitivní důsledky modernizace a spatřovaly v ní úpadek všech dosavadních makrohistorických koncepcí. Průkopníci mikrohistorického přístupu reagovali na krizi především kritikou nedostatečného zohlednění konkrétních lidí a jejich osudů v modernizačním procesu, neboť pro ně v tradičně pojatých sociálních a politických dějinách již nezbývalo místo. K tomu, aby bylo možno zachovat místo v dějinách i pro zdánlivě bezvýznamné postavy, muselo nutně dojít ke „zmnožení“ dějin, respektive k jejich rozdělení do jednotlivých heterogenních příběhů, a opuštění konceptu dějin jakožto velkolepého příběhu o pokroku a vývoji moderní západní civilizace. Mikrohistorie ovšem neunikla jen z pouhého negativního vymezení vůči kvantitativně pojímaným sociálním dějinám. Velký inspirační vzor našla totiž v soudobé antropologii, která „nabízela alternativní model, ... v němž byl prostor pro kulturu, pro odpoutání se od ekonomického a sociálního determinismu a pro tváře jednotlivců v davu“.³⁶

Zřejmě světově nejinspirativnější škola – dá-li se vůbec o něčem takovém mluvit – mikrohistorie vznikla přičiněním italských historiků v 70. letech 20. století. Tito badatelé začínali s marxistickým přesvědčením, ale později se od marxismu odklonili, neboť

³⁶ Burke, 2011: 61.

nesouhlasili s politikou komunistických stran a též postupně opouštěli víru v makrohistorické teorie obecně. Jak však poznamenává G. G. Iggers,³⁷ zůstávali nadále věrni některým principům marxistického pojetí dějin. Zaprvé jde o přesvědčení, že sociální nerovnost je základním znakem společnosti, zadruhé zdůrazňují roli výrobních vztahů na utváření kultury a konečně zatřetí připomínají, že klíčovou úlohu při historickém bádání má mít přesná metoda a empirická analýza. Prakticky se tyto charakteristiky mohou projevit například důrazem na útlak, vykořisťování a sociální rozpory, které mikrohistorikové hledají v každodenním životě předmoderních venkovanů. Jak navíc poznamenal příslušník této skupiny, historik G. Levi, v teoretické studii, kterou mikrohistorii věnoval a která se řadí k nejpronikavějším pojednáním na dané téma,³⁸ byly to právě tyto jejich marxistické kořeny, jež jim nedovolily považovat historické bádání za čistě rétorickou či estetickou činnost.³⁹ Mikrohistorikové tak na rozdíl od Whitea rozlišují mezi historickou skutečností a „pouhou“ fikcí a věří, že k této skutečnosti mají přístup. Podle Leviho se totiž „mikrohistorické pojetí zabývá problémem, jak prostřednictvím různých indicií, znaků a příznaků získat přístup k poznání minulosti“,⁴⁰ přičemž se zároveň „jasně vymezuje vůči tradičním tvrzením, autoritativním formám diskurzu, přijímaným těmi historiky, pro něž je historická realita objektivní“.⁴¹ Mikrohistorie tak jde jakousi střední cestou, a já nezakrývám, že je mi velmi sympatická, neboť nedílnou součástí svého vyprávění učinila badatelské postupy, hypotézy i historikovy myšlenkové pochody. „Čtenář je zatažen do dialogu a účastní se celého procesu konstruování historikova předmětu studia.“⁴²

Již samotný pojem „mikrohistorie“ i vše, co jsem o ní dosud napsal, by mohlo svádět k domněnce, že každý příběh jedince nebo vesnice bude automaticky spadat do této kategorie, neboť se jedná o nějaký typ malých dějin.⁴³ Ovšem tak tomu není. Levi to shrnuje následovně: „... mikrohistorie nemůže být vymezena vztahem k malému rozměru svého předmětu“.⁴⁴ Na jedné diskusi v Basileji měl navíc poznamenat, že „mikrohistorie

³⁷ Iggers, 2002: 101.

³⁸ Takto ji ocenil jiný velký historik současnosti, P. Burke. Burke, 2011: 181.

³⁹ Levi, Giovanni. 2001. „On Microhistory“. In Peter Burke (ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, s. 98. Na druhé straně však díky nim přetrvává chápání jednotlivých aktérů dějin primárně jako příslušníků dané sociální vrstvy, z jejichž vazeb se ani v extrémním případě nemohou vyvázat, Horský, Nešpor, 2004: 70.

⁴⁰ Levi, 2001: 110.

⁴¹ TAMTÉŽ.

⁴² TAMTÉŽ.

⁴³ V takovém případě by bylo nutno za mikrohistorii označit všechny regionální studie, které však až na výjimky mívají popisný a nikoli analytický charakter. K tomu Grulich, Josef. 2001. „Zkoumání „malíčkostí“ (okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)“. *ČCH* 99 (3): 538–540. Srov. Grulichovu kritiku některých prací Jaroslava Čechury, TAMTÉŽ: 543–544.

⁴⁴ Levi, 2001: 97.

nezkoumá malé věci, nýbrž zkoumá v malém“.⁴⁵ Podle R. van Dülmena se tito autoři soustřeďují na malé kategorie, neboť jim nejde „o zachycení *detailů v celku*, nýbrž *detailů celku*“, „chtějí na malých prostorech a jednotkách ... demonstrovat vzájemné prolínání různých rozsáhlých oblastí skutečnosti a vůbec odkrýt životní souvislosti, které jsou makroanalýzou nezachytitelné“.⁴⁶ Mikrohistorie proto není ani výzkum nějakého „drobného“ jevu, který má sloužit coby ilustrace tvrzení, jehož historik či historička dosahuje s pomocí jiných metod. Musí se vždy jednat o hledání odpovědi na historikovy otázky prostřednictvím výzkumu v malém měřítku.⁴⁷ Mikrohistorie tak má mít podle mě spíše subverzivní charakter. Levi zdůrazňuje, že „jednotícím principem mikrohistorického bádání je víra, že pohled pod mikroskopem odhalí dosud nepovšimnuté skutečnosti“⁴⁸ a zároveň upozorňuje, jak pouhou změnou měřítka pozorování získávají dosud zdánlivě jednoznačně chápané skutečnosti nové významy.⁴⁹

Jakých konkrétních podob tedy mikrohistorie může nabývat? Obecně lze rozlišit dva hlavní proudy.⁵⁰ První studuje do nejmenších dostupných podrobností vývoj určité úzce vymezené lokality v delším časovém období, zatímco druhý se spíše než na každodennost zaměřuje na neobvyklé události, na to, co italský historik E. Grendi označil jako „neobvyklé normální“. Grendi takto pojmenoval hraniční situace, v nichž se nejlépe odhaluje objekt zájmu, a odkazoval tím i na postmoderní přesvědčení, že zkoumané předměty (například diskurz) se nejlépe sledují na svých hranicích. Na počátku bádání se tudíž nacházejí zvláštní a nevysvětlitelné stopy či indicie, které právě díky své neobvyklosti mohou poukazovat na dosud skryté či neznámé skutečnosti a které se nám odhalují právě skrze „neobvyklé normální“, a to často prostřednictvím nějakých konfliktů – třeba soudním vyšetřováním.

István Szijártó nabízí ve své studii⁵¹ čtyři základní důvody, proč se vydat cestou mikrohistorického bádání: mikrohistorie je 1. přitažlivá pro širokou veřejnost, neboť chce vyprávět individuální příběh; 2. je mnohem více založena na práci s konkrétními prameny než tradiční sociální dějiny a má tak daleko blíže k realitě; 3. je schopna tlumočit čtenáři přímo zkušenosti z minulosti a poučit ho; 4. je schopna vypovídat nejen o individuálním, ale též odkazovat k obecnému. Ke druhému bodu je možno doplnit, co píše ve své studii

⁴⁵ Szijártó, István. 2002. „Four Arguments for Microhistory“. *Rethinking History* 6 (2): 213.

⁴⁶ Dülmen, 2002: 45; kurzíva v originále.

⁴⁷ Szijártó, 2002: 209.

⁴⁸ Levi, 2001: 101.

⁴⁹ TAMTÉŽ: 102. Srov. „Detailní rozbor určitých jevů tak může přispět k lepšímu pochopení či dokonce vyvrácení dřívějších interpretací i abstraktních analýz.“ Grulich, 2001: 530.

⁵⁰ Brown, Richard D. 2003. „Microhistory and the post-modern challenge“. *Journal of the Early Republic* 23 (1): 10–11.

⁵¹ Szijártó, 2002: 209–215.

R. D. Brown. Ten připouští, že některá zobecnění historiků jsou fikce, ale upozorňuje, že podle vyznavačů mikrohistorie je to dáno nevhodnými důkazy, z nichž vycházejí.⁵² Čtvrtý bod je nejzajímavější (a patrně nejzásadnější), a proto si zaslouží podrobnější rozbor. Dotýká se totiž otázky po reprezentativnosti a typičnosti zkoumaných jevů, tedy vztahu mezi mikro- a makrohistorickou perspektivou. Mikrohistorie sama může jen s obtížemi odhalovat sociální proměny v průběhu byť jen krátkého období, neboť „působení objektivních změn lze z bezprostředního jednání lidí odvodit jen omezeně“.⁵³ Mikropohled se proto musí sblížovat s makroperspektivou, protože „mikrodějiny bez makrohistorického pohledu ztrácejí na poznávací schopnosti, a opačně makrohistorie se vzdaluje realitě a zužuje spektrum relevantních poznatků, nevezme-li na vědomí výsledky mikrodějinného bádání“.⁵⁴ Historikové a historičky musí mít však stále na paměti, že existují události a procesy, které se odehrávaly nad mikrohistorickou dimenzí. Vztahem obou rozdílných perspektiv se zabýval podrobně i M. Peltonen.⁵⁵ Ten si povšiml, že problémem mikrohistoriků není přehnaná opatrnost nebo zdráhavost k zobecňování, nýbrž pravý opak: „(m)ikrohistorici se vlastně snaží objevit svými mikroskopy velké věci“.⁵⁶ Za předmět zkoumání si proto stanovil „neobvyklé normální“, koncept, jenž umožňuje propojení mikro a makro perspektivy. Vztah mezi oběma sférami podle něj není jednoduchou redukcí skutečnosti z makro perspektivy či agregace jednotlivých fenoménů z mikro perspektivy, nýbrž zdůrazňuje, že „pohyb z jedné úrovně na druhou má kvalitativní povahu a přináší nové informace“.⁵⁷ Tento posun lze podle něj označit jako dvojnou vazbu (double bind), čímž chce říct, že při něm výzkumník překračuje hned dvojí mez, což právě má generovat nové informace. Jak jsem již zmínil, jsou to ony zvláštní a nevysvětlitelné stopy, které nezapadají do svého bezprostředního okolí, jež nám mohou odhalit skryté souvislosti či tajemství, neboť jsou v jistých ohledech typické pro větší území nebo skupinu, jen se ve své vyhraněnosti odlišují od typických skutečností v rámci mikroúrovně. R. D. Brown doplňuje ještě praktickou radu, podle níž bychom měli znát stejně důkladně obě sféry – mikro i makro –, abychom mohli tvrdit, že první může sloužit jako zástupce druhé.

Sám jsem přesvědčen o tom, že i v malém měřítku lze nahlédnout celek, neboť každý detail, byť sebenepatrnější a zdánlivě nedůležitý k němu svou podstatou odkazuje;

⁵² Nabízí následující přirovnání: je to jako kdyby biologové, kteří mají posoudit čistotu vody v jezeře, učinili svůj závěr na základě pozorování hladiny jezera z lodi, aniž by odebrali vzorky k expertízám, Brown, 2003: 17–18.

⁵³ Dülmen, 2002: 82.

⁵⁴ TAMTÉŽ.

⁵⁵ Peltonen, Matti. 2001. „Clues, Margins, and Monads: The Micro-macro Link in Historical Research“. *History and Theory* 40 (October): 347–359.

⁵⁶ TAMTÉŽ: 350.

⁵⁷ TAMTÉŽ: 357.

už jenom proto, že z něho byl vytržen. Jak se k němu dopracovat je již plně na důvtipu konkrétního historika či historičky. Mikrohistorický přístup tak zjevně nabízí více otázek než odpovědí, přičemž se v něm skrývá i nejedno nebezpečí, ovšem pro možnosti, jež nabízí, je stojí za to podstoupit.⁵⁸

Na závěr ještě musím odpovědět na vracející se otázku, o čem podle mikrohistoriků vypovídá historický text. Nejpřesnější bude asi druhá z nabízených možností (o pramenech, na jejichž základě byl psán), a to s dovětkem, že snahou jeho tvůrců vždy bude též říct něco o minulosti.

II. 3. Shrnutí metodologie

Touto diplomovou prací se hlásím k „mikrohistorii konfliktu“, jak jednu z možných rovin mikrohistorie označil M. Nodl,⁵⁹ kterou od klasických dějin „sporů“ a „střetů“ odlišuje užití antropologických přístupů. Nodl sice do této kategorie zařazuje takové výjimečné „konflikty“, za jejichž prototyp považuje *Masopust v Romansu*,⁶⁰ já si ji však dovoluji rozšířit i o „střety“ s přírodou, které je rovněž možno chápat jako hraniční situace, na jejichž základě se též o společnosti dané doby můžeme mnohé dozvědět.

Historicko-antropologický rámec se projevuje především v mém přesvědčení, že lidé nejsou, a ani nikdy v minulosti nebyli zcela vydáni napospas nějakým dějinným „silám“ („režimům“ apod.), jež by nezvratně určovaly jejich životy. Snažím se proto všechny aktéry svého příběhu chápat jako jedince se specifickými zájmy, kteří se s pomocí rozdílných strategií pokoušejí dosáhnout určitých cílů.

Vliv environmentálních dějin se projevuje především v důrazu na fyzické prostředí, v němž se „příběh“ soběslavských povodní odehrává. Jsem přesvědčen o tom, že při psaní této diplomové práce je nezbytné vzít v potaz faktor prostředí a uvažovat nad tím, jak se konkrétní lidé ke svému prostředí vztahovali. Jsem si vědom nebezpečí ahistorické idealizace minulosti, které je snad největší právě při popisu vztahu člověka a jeho prostředí, je-li zkoumán v době, jež čelí akutním environmentálním hrozbám. Proto zdůrazňuji, že stejně jako dnes, i v první polovině 18. století lidé využívali prostředí především jako zdroj, jímž uspokojovali své potřeby. Mým cílem zde není soudit, ale snažit se porozumět.

⁵⁸ Francouzský historik J. Revel dokonce navrhl pro mikrohistorii následující slogan: „Proč věci zjednodušovat, když je můžeme udělat složitější?“ Levi, 2001: 114.

⁵⁹ Nodl, Martin. 2004. „Mikrohistorie a historická antropologie“. *Dějiny – teorie – kritika* 1 (2): 238.

⁶⁰ TAMTÉŽ: 248–249. E. Le Roy Ladurie v knize s tímto názvem shrnul události, k nimž došlo v městečku Romans mezi roky 1579 a 1580, při nichž se na pozadí masopustního reje zviditelnilo napětí mezi jednotlivými skupinami jeho obyvatel.

Za inspirační zdroje jsem si zvolil v mnohém atraktivní historiografické přístupy, přičemž si uvědomuji, že právě u nich je daleko výraznější problém přechodu od teoreticko-metodologické podoby k jejímu praktickému uplatnění při pramenném studiu.⁶¹ Pokusil jsem se na předchozích stranách vyložit, proč jsem nemohl volit jinak. Zda jsem svému závazku dostál, musí posoudit jiní. Jedno je ale jisté, pro historika nesmí platit postmoderní literární maxima: „mimo text není skutečností“. Pokud bychom ji přijali, musela by právě zde moje diplomová práce končit. Mám-li proto sám za sebe odpovědět na „kontrolní“ otázku, již jsem výše kladl některým vybraným teoretickým přístupům v dějepisectví, musím přiznat, že text této diplomové práce vypovídá především o pramenech, na jejichž základě jsem ho psal, a třeba i trochu o mně, ale zároveň jsem se při jeho psaní celou dobu snažil vypovědět něco i o minulosti a lidech v ní.

⁶¹ Na tento problém upozorňuje pro environmentální dějiny Radkau, 2008: 34, pro historickou antropologii Horský, Nešpor, 2004: 79.

III. Povodně v Soběslavi v letech 1729–1740

Povodeň jest takové rozhojnění tekutých vod, že břehy i hráze své přestoupí a níže položená místa, v obyčejném stavu suchá, zatopí.

Riegerův Slovník naučný

III. 1. Úvod ke studiu soběslavských povodní

III. 1. 1. Proč právě Soběslav

V samotném úvodu třetí části diplomové práce pokládám za důležité nejprve vysvětlit, proč a jak se právě Soběslav a zdejší povodně staly jejím tématem. Jak jsem předeslal v úvodu druhé části, již delší čas mne zajímá problematika nakládání s vodou v minulosti a mám též velmi blízko k jižním Čechám. Hledal jsem proto téma, které by obojí spojilo a zároveň bylo badatelsky zajímavé. Jako velmi slibné se záhy ukázaly raně novověké povodně, ovšem s tím, že mi chyběla lokalita, v níž by se výzkum dal provést. Nejen vzhledem k zvolené metodologii, kterou byla již od počátku mých úvah mikrohistorie, není takové pátrání zrovna jednoduché. Bylo třeba najít středně velké město, které má bohaté zkušenosti s povodněmi, disponuje dobře dochovaným a přístupným městským archivem, jenž je navíc pokud možno veden v českém jazyce. Zde mi neocenitelnou službu prokázal vedoucí diplomové práce, Pavel Himl, který mě upozornil na materiálově bohatý archiv města Soběslavi, uložený v SOkA Tábor, jenž je vybaven moderním inventářem.⁶² Když jsem si poté v dostupné literatuře ověřil, že Soběslaví prošly v letech 1736 a 1740 dvě velké a ničivé povodně, rozhodl jsem se právě tomuto městu věnovat podrobněji, a to navzdory tomu, že jsem ho předtím nikdy nenavštívil.

Další výhodou této volby byla možnost čerpat doplňující informace k soběslavské městské „produkci“ z přebohatých fondů schwarzenberských archivů, uložených v SOBA Třeboň, konkrétně z fondu Velkostatek Třeboň, neboť Soběslav byla poddanským městem Schwarzenberků. Navzdory skutečnosti, že jsem třeboňské archiválie nakonec v diplomové práci využil jen minimálně, pomohlo mi jejich studium lépe pochopit dobové postupy při

⁶² Lintner, Jan. 1965. *Archiv města Soběslavi 1371–1945 (1950). Inventář B/103. Díl 1–2*. České Budějovice: Krajská správa ministerstva vnitra v Českých Budějovicích. Bohatství soběslavského městského archivu, konkrétně jeho „kriminálii“, oceňuje například i Jaroslav Čechura. Čechura, Jaroslav. 2008. *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*. Praha: Argo, s. 10–11. O osudu archivu, který byl leckdy i velmi dobrodružný, více Lintner, Jan, 1965: 46–57.

zvládnání následků povodní a jiných živelních pohrom. Na tomto místě jen poznamenávám, že archivní fond Bechyňského kraje, pod který až do roku 1751 město Soběslav náleželo, je bohužel dochován ve stavu, kdy je jeho badatelská hodnota zanedbatelná.

Dalším neocenitelným pramenem, ke kterému jsem však dospěl až v průběhu samotného výzkumu, se ukázaly být *Soběslavské paměti*, vlastně jakási městská kronika, pokrývající léta 1632–1752. Shodou šťastných okolností jsem již měl k dispozici jejich novodobou edici, kterou v rámci diplomové práce, obhájené v roce 2007 na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, pořídila Michaela Zronková.⁶³

Převážnou většinu zpráv o povodních, soběslavských měšťanech a dalších osobách však čerpám z archiválií uložených ve fondu Archiv města Soběslavi, a to jak z knih, tak aktového materiálu. Tyto prameny si rovněž vynutily úpravu původního badatelského záměru. Ukázalo se totiž, že prakticky nelze studovat situaci města po roce 1740, neboť archiválie jsou pro toto období dochovány již jen velmi torzovitě. Naopak se mi zdálo být velmi přínosné začít s výzkumem již okolo roku 1729, což má jednak význam symbolický, neboť tehdy došlo k jedné z pravidelných voleb městské rady, jednak jsem pochopil, že pro náležitou interpretaci reakcí lidí na povodně v letech 1736 a 1740 je nezbytné vědět toho o situaci v Soběslavi co nejvíce, a sedm let před první velkou povodní se mi jevilo jako dostačující. Události z let 1729–1740 jsou navíc obsahem jedné knihy radních manuálů, tedy zápisů z jednání městské rady, kterou považuji pro tuto práci za klíčový dokument. Pokud se týče aktového materiálu, který jsem při psaní využíval, jedná se vesměs o rozptýlené a v rámci různých tematicky uspořádaných kartonů se vyskytující prameny. Přesto zde musím vyzdvihnout výjimečnou bohatost kartonu s pořadovým číslem 188, který obsahuje mimo jiné zprávy o živelních pohromách, jež postihly Soběslav v 17. a 18. století.

Kromě primárních pramenů jsem pochopitelně čerpal i z dostupné literatury týkající se povodní. Zde je třeba opětovně zdůraznit, že předmětem mého zájmu nejsou povodně jako takové, nýbrž život lidí ve městě, který je povodněmi výrazně poznamenán. K povodním – i těm „historickým“, předcházejícím pravidelná meteorologická měření – existuje poměrně bohatá literatura, jejíž produkce byla umocněna především novodobými povodněmi na Moravě v roce 1997 a v Čechách roku 2002. Předmětem těchto prací jsou však povodně jako takové, jejich soupis a výzkum. Badatelé a badatelky často využívají podobné typy pramenů, na jejichž základě vznikla i moje práce, ovšem vybírají si především ty, z nichž lze usuzovat na sílu a rozsah živelních událostí – například soupisy

⁶³ Zronková, Michaela. 2007. *Paměť o městě. Soběslav v měšťanských pamětech 1632–1752*. Nepublikovaná diplomová práce. České Budějovice: FF JČU.

škod a žádosti o snížení povinných odvodů.⁶⁴ Jiní přírodovědně orientovaní autoři pak vůbec snižují význam dokumentů o povodních, předcházejících 19. století, když je označují za „barvitá líčení událostí s minimem průkazných faktů“, ze kterých lze maximálně zjistit velmi přibližnou výšku dosažené vody.⁶⁵

III. 1. 2. Popis fyzického prostředí

V předkládané diplomové práci se kromě analýzy písemných pramenů snažím rovněž klást velký důraz na popis a úlohu fyzického prostředí, v němž jednotlivci, soběslavští měšťané a další poddaní z blízkého okolí, žili.⁶⁶ Jak se dále pokusím prokázat, jedině dobrá znalost terénu výzkumu – a zde to tedy platí doslovně a ne jen metaforicky – otvírá možnost předložit čtenářům a čtenářkám co možná nejadekvátnější interpretace dochovaných pramenů. Jakkoli se totiž může jevit určitý výklad „textově“ možný, při konfrontaci s „reálným“ prostředím, jak ho jsme schopni zpětně rekonstruovat, se někdy ukazuje jako velmi nepravděpodobný, ba téměř vyloučený. Platí to vlastně i naopak. Dobrá znalost fyzického prostředí může sama o sobě vést k řadě otázek, na něž odpovědi lze dohledávat v písemných pramenech. Z tohoto důvodu je v přílohách diplomové práce přetištěno i několik map a plánů. Ty zde neslouží jen jako pouhá ilustrace, ale mají mnohdy funkci důležitého referenčního pramene, třebaže i k nim přistupuji s největší možnou obezřetností a s vědomím, že v závislosti na době svého vzniku a dalších podmínkách jsou schopny dát odpovědi pouze s určitou, často nepřilíš velkou mírou pravděpodobnosti. Této skutečnosti proto přizpůsobuji otázky, na které u nich hledám odpovědi.⁶⁷

⁶⁴ Stále nejlepší syntetickou prací na téma povodní je Brázdil, Rudolf a kol. 2005. *Historické a současné povodně v České republice*. Brno-Praha: Masarykova univerzita v Brně a Český hydrometeorologický ústav v Praze. Nověji se soupisem a popisem historických povodní prezentoval např. Elleder, Libor. 2007. „Historické extrémní případy povodní v povodí Labe a Vltavy“. In Jakub Langhammer (ed.). *Povodně a změny v krajině*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 51–74. Potenciálem využití archivních pramenů, které primárně nepopisují povodně, právě ke studiu povodní a jiných přírodních pohrom se v několika studiích zabývali brněnští badatelé Rudolf Brázdil, Hubert Valášek a Zbyněk Sviták. Odkazují například na jejich shrnující text z 2. mezinárodní konference Evropské společnosti pro environmentální dějiny: Brázdil, Rudolf, Hubert Valášek, Zbyněk Sviták. 2003. „Historical economic data as a source of information for the study of meteorological and hydrological extremes in the Czech Republic“. In *Dealing with diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History. Prague 2003. Proceedings*. Praha: Charles University in Prague, s. 23–28.

⁶⁵ Konvička, Miloslav a kol. 2002. *Město a povodeň. Strategie rozvoje měst po povodních*. Brno: ERA, s. 21.

⁶⁶ Pracovně tuto oblast dále označuji jako „Soběslavsko“ a mám tím na mysli samotné město Soběslav, okolní vesnice a další majetky, které ve zkoumaném období – 30. léta 18. století – Soběslavi patřily (viz kapitola III. 1. 3.).

⁶⁷ Přílohy č. 1 a 2 diplomové práce obsahují výřez z I. vojenského mapování. Přestože je tato mapa velmi cenná, neboť zachycuje území ještě před nástupem industrializace – k mapování Čech v rámci tohoto projektu došlo v letech 1764 až 1767 –, její kartografické využití je velmi omezené, neboť „kvůli absenci jednotného geodetického základu neumožňuje správné georeferencování jednotlivých mapových listů“.

Charakteristika Soběslavska⁶⁸ z hlediska geomorfologického členění České republiky je následující: provincie Česká vysočina, soustava Česko-moravská soustava, podsoustava Středočeská pahorkatina, celek Táborská pahorkatina, podcelek Soběslavská pahorkatina, okrsek Sezimoústecká pahorkatina. Tato Sezimoústecká pahorkatina zahrnuje především východní plochou část Soběslavské pahorkatiny a z převážné většiny se nachází na pravém břehu Lužnice (levý břeh řeky je o něco členitější).

Ráz Soběslavska významně určuje řeka Lužnice, jejíž tok prodělává v Táborské pahorkatině zajímavý vývoj. V okolí Veselí nad Lužnicí a Soběslavi je rovinný s hojnými mrtvými rameny a s poříčními tůňemi v nivě. V úseku od Tábora dále k soutoku s Vltavou se nejenom prudce mění jeho směřování od severního na jihozápadní, nýbrž se postupně zahlubuje do terénu a protéká úzkým údolím v hloubce 100 až 150 metrů pod přiléhajícím pahorkatinným terénem.

Zvláště důležité pro moji diplomovou práci jsou i dva pravé přítoky řeky Lužnice, potoky Černovický a Dírenský. Černovický potok pramení ve výšce 638 m. n. m. u vsi Svatava (zhruba na půli cesty mezi Tábořem a Pelhřimovem), délka jeho toku je 38 kilometrů a plocha povodí 137,3 km². Protéká také několika rybníky: Zámeckým rybníkem (u Budislavy, 11 ha), Pokojem (u Tučap, 24 ha) a Zmrhalem (u vsi Dvorce, 9 ha). Dírenský potok pramení ve vsi Chválkov ve výšce 615 m. n. m., jen několik málo kilometrů od Svatavy. Délka jeho toku je 35,5 km, plocha povodí 116,2 km² a stejně jako v předchozím případě byla i na něm zbudována řada rybníků: Zámecký rybník (u Červené Lhoty, 3,7 ha), Zámecký rybník (u Dírné, 16 ha), Starosta (u vsi Mezná, 10 ha), Nadýmač (u Soběslavi, 3,5 ha).

Při ústí Černovického potoka do Lužnice se nacházel významný přírodní útvar – Solinský močál.⁶⁹ Místo bylo dobře zásobeno vodou, ale zároveň chráněno před přímým vodním proudem, a to i za vyššího stavu vody, a proto se zde snadno usazovaly materiály organického původu, které tvořily základ močálu. Soběslavští měšťané se s tímto stavem evidentně nechtěli smířit, a proto se rozhodli někdy před rokem 1500 přeměnit močál na rybník, z něhož by na rozdíl od močálu měli nějaký užitek. Rybník dostal název Soliny

Langhammer, Jakub, Václav Vajskebr. 2007. „Využití GIS pro analýzu zkrácení říční sítě na základě historických mapových podkladů“. In Jakub Langhammer (ed.). *Povodně a změny v krajině*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 155. Georeferencování je proces, při kterém se určuje vztah mezi polohou dat v přístrojovém souřadnicovém systému a geografickou, respektive mapovou polohou. Autoři studie proto podklady z I. vojenského mapování ve své analýze napřimování toků v povodí řeky Otavy nepoužívají a rovněž já k jejím údajům přistupuji s jistou nedůvěrou.

⁶⁸ Údaje čerpám především z následujících příruček: Balatka, Břetislav a kol. 1987. *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha: Academia; Kestřánek, Jaroslav a kol. 1984. *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Praha: Academia; Albrecht, Josef a kol. 2003. *Chráněná území ČR VIII. Českobudějovicko*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno.

⁶⁹ Lintner, Petr. 2010. *Pohledy soběslavské. Díl druhý*. Soběslav: Město Soběslav, s. 121–122.

a napájen byl z Andělské stoky, která přiváděla vodu z rybníka Nadýmač na Suchý a Andělský mlýn. Přestože prý nedával velké výnosy a byl často postihován povodněmi, s nimiž odplouvali i chovaní kapři, sloužil ještě ve 30. letech 18. století svému účelu. V polovině 18. století však již měl být coby chovný rybník zrušen a postupně zarůstal vegetací a proměňoval se opět v močál.

Samotné město Soběslav se nachází v nadmořské výšce 405 metrů. V době, o níž zde pojednávám, patřily k městu dvě předměstí (severně ležící Tábořské a jižní Veselské) a několik vesnic, které byly zakoupeny na konci 16. a na počátku 17. století. Podle Jana Lintnera stálo v první polovině 16. století ve vnitřním městě 115 domů a na předměstí jen několik dvorů a „chalupy pastuší“. Pro rok 1654 udává počet 118 domů uvnitř hradeb, z nichž byly 3 „pohořelé“ a 18 „pustých“, a 92 domů na předměstí, přičemž 10 mělo být „pohořelých“ a 55 „pustých“. V roce 1740 zde prý stálo celkem 270 domů, v nich žilo 1296 obyvatel.⁷⁰

V užším slova smyslu lze město Soběslav ve 30. letech 18. století chápat jako souhrn všech domů ležících uvnitř soběslavských hradeb – jedním z nejvýznamnějších městských privilegií obecně bylo právě právo vystavět si vlastní hradby. K městským hradbám samozřejmě patří i brány – Soběslav měla hned čtyři: severní Pražskou (Ústeckou, Tábořskou), jižní Úzkou, západní Týnskou (Bechyňskou) a východní Černovickou (Zvěrotickou, Choustnickou). Brány západní a východní byly zbořeny v roce 1826, zbylé zanikly okolo poloviny 19. století.⁷¹ Petr Lintner se ve své knize⁷² pokusil zrekonstruovat dobovou podobu soběslavského opevnění. Z jeho závěrů plyne, že město se nacházelo uvnitř hradeb ve tvaru čtyřúhelníku o stranách 370 m, 316 m, 390 m a 290 m. Obranný systém se skládal z třináct až patnáct metrů širokého vodního příkopu, jenž byl následován první hradební zdí s věžemi a baštami, za níž se rozkládaly parkány o šířce deseti až jedenácti metrů, které ohraničovala další hradební zeď. Teprve za ní se nacházely domy soběslavských měšťanů. Soběslavi dodnes dominuje velké náměstí (dříve sloužící především jako tržiště) spíše obdélného tvaru, jež vzniklo v místě křížení dvou důležitých cest: severo-j jižní spojnice z Prahy přes Veselí nad Lužnicí a České Budějovice na Linec a západo-východní cesty z Vodňan, respektive Bechyně směrem na Choustník a Černovice. Průběhu těchto cest se přizpůsobil i tvar náměstí a výstavba městských domů.⁷³ Specifikem Soběslavi je, že město ze tří světových stran – severu, východu a jihu – obtéká Černovický potok, který měl v době, o níž pojednává moje diplomová práce, dvě řečiště. První

⁷⁰ Lintner, Jan. 1941. *Soběslav. 1390–1940*. Soběslav: Jan Lintner, s. 36 a 70.

⁷¹ Kuča, Karel. 2004. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl. Pro–Sto*. Praha: Libri, s. 764–765.

⁷² Lintner, Petr. 2008. *Pohledy soběslavské. Díl první*. Soběslav: Město Soběslav, s. 95–97.

⁷³ Kuča, 2004: 769.

procházelo okolo hradeb i vodního příkopu a tvořilo dodatečnou obrannou linii města, druhé se oddělovalo v místě tzv. zájezku, kde se přehrazením potoka zvyšovala jeho hladina, a napájel vodní příkop. Voda v tomto druhém korytě dále procházela skrz severní hradby vnitřním městem kolem kostela sv. Petra a Pavla, radnice a kostelíka sv. Víta přes městský mlýn, aby se opět na jižní straně města vrátila otvorem v hradbách, jenž byl chráněn mříží, a splýnula do jednoho řečiště Černovického potoka a následně i s řekou Lužnicí.

Při pohledu na plán města se myslím nelze vyhnout otázce, zda toto výrazné zalomení toku Černovického potoka není spíše než výsledkem přírodních procesů dílem lidských rukou. Pozůstatkem původního koryta potoka by klidně mohl být onen mlýnský náhon, který je dnes převážně zkanalizován. Například podle architekta a urbanisty Karla Kuči nelze bezpečně rozhodnout, zda je tato úvaha správná. Pokud k přeložení potoka skutečně došlo, tak jedině v letech, které předcházely stavbě městského opevnění a o nichž se nám nedochovaly žádné písemné prameny. Proti této hypotéze však stojí fakt, že mlýnský náhon musí překonávat nepatrně vyvýšenou plochu města s pomocí uměle vybudovaného „zájezku“.⁷⁴

V příběhu soběslavských povodní z let 1729–1740 mají výraznou úlohu zdejší mlýny, a i když se jim na příslušných místech věnuji podrobněji, pokládám za nezbytné je zde alespoň přesněji lokalizovat. Na Černovickém potoce se po proudu směrem k Soběslavi nacházel postupně mlýn Hlinákův, Brouskův a Cikhartův. Uvnitř města stál již výše zmíněný městský mlýn. Další dva mlýny – Suchý a Andělský – byly postaveny na Andělské stoce jižně od města v samotné blízkosti řeky Lužnice. Andělská stoka přiváděla k mlýnům vodu z rybníka Nadýmače a tedy Dírenského potoka. Poslední dva mlýny, o nichž budu dále psát, jsou spojeny přímo s řekou Lužnicí. Čejnovský mlýn byl napájen 1,5 kilometru dlouhým náhonem a dodnes stojí na levém břehu řeky. Lužnice zde silně meandrovala a část náhonu byla zřejmě původním říčním korytem.⁷⁵ Druhý mlýn, zvaný Velký nebo též Panský, stál na řece výše po proudu v těsné blízkosti Soběslavi.

⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁷⁵ Lintner, Petr, 2010: 46.

III. 1. 3. Stručný nástin historie města⁷⁶

Patrně vůbec poprvé se Soběslav v písemných pramenech objevuje v roce 1293, kdy je zmiňována coby součást příběnického panství v majetku pánů z Rožmberka. Právě jeden z nich, Jindřich z Rožmberka, ji listinou z 18. 9. 1390 povýšil na město a udělil tzv. právo královské (*ius regale*).⁷⁷ Soběslav tím získala status poddanského města. Její obyvatelé byli i nadále poddaní své vrchnosti – a nikoli osobně svobodní, jako měšťané v královských městech, kteří podléhali jen panovníkovi –, ale požívali zároveň výsadního postavení, jež vyplývalo z městských práv.⁷⁸ Od tohoto roku tak byla Soběslav ve správě dvanácti konšelů a rychtáře, mohla nabývat vlastní majetek a dále jej prodávat či pronajímat, bez vrchnostenského souhlasu přijímat nové měšťany a obdržela rovněž právo vařit pivo. Vrchnost se navíc vzdala odúmrtního práva – po měšťanech tak dědili vždy nejbližší příbuzní.⁷⁹ Za husitských válek bylo město z důvodu založení Tábora místem častých střetů mezi vojsky Jana Žižky a Oldřicha II. z Rožmberka a v letech následujících doplatilo i na soupeření Jiřího z Poděbrad, na jehož straně stál dlouho Oldřichův syn Jan, spolu se zelenohorskou jednotou. Konec 15. století a století následující se však podle soběslavského archiváře Jan Lintnera vyznačovalo velkým hospodářským rozvojem. Po roce 1480 začala obec sama, inspirována prý Rožmberky, budovat rybníky: „(t)ehdy byl zřízen rybník Starý a přehrazením Dírenského potoka založena celá soustava rybníků, táhnoucí se až k samému městu“.⁸⁰ Navíc byl v letech 1547–1552 rovněž za obecní peníze

⁷⁶ Historií města Soběslavi se v poslední době zevrubně zabýval místní rodák Petr Lintner, který dvěma díly *Pohledů soběslavských* (2008 a 2010) navázal na badatelské úsilí svých předků – Josefa Lintnera (1868–1927) a Jana Lintnera (1909–1977). Toto nejnovější zpracování dějin města je založeno na mnoha předchozích knižních a časopiseckých publikacích jiných badatelů a badatelek, i vlastních autorových výzkumech, a představuje jejich zdařilou syntézu, byť Petr Lintner není původní profesí historik. Doplnkové informace čerpám též z diplomové práce Michaely Zronkové (Zronková, 2007), jejíž autorka ještě neměla k dispozici Lintnerovy *Pohledy soběslavské*, a proto kapitolu věnovanou historii města zpracovala především na základě textů Jana Lintnera a příspěvků, otištěných v periodiku *Staré i nové zvěsti ze Soběslavě a okolí* (z 30. let 20. století) a ve *Sborníku Historického kroužku* (z přelomu 19. a 20. století).

⁷⁷ Soběslav tím získala velmi specifické postavení mezi českými poddanskými městy, neboť tato privilegia – *ius regale* – obdrželo pouze dalších devět měst a městeček. Podrobněji viz Truc, Miroslav. 1982. „*Ius regale rožmberských městských privilegií*“. In Karel Malý (ed.). *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, s. 53–67.

⁷⁸ K městské správě obecně Hledíková, Zdeňka, Jan Janák, Jan Dobeš. 2005. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 202n. O poddanských městech více ve sborníku *Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.-13. září 1995*. 1996. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí.

⁷⁹ Soběslav tedy nebyla po právní stránce jen „obyčejné“ poddanské město (ale nebyla jím ani fakticky, neboť ji například chránily městské hradby) ovšem specifičnost tohoto „královského práva“, kterým byla obdařena, není dodnes uspokojivě vysvětlena. Ani podle Miroslava Truce nelze „konkrétně a v úplnosti stanovit pojem *ius regale* rožmberských městských privilegií“. Truc, 1982: 65.

⁸⁰ Lintner, Jan, 1941: 23.

postaven severně od města Nový rybník.⁸¹ Když v roce 1592 zemřel Vilém z Rožmberka, musel jeho mladší bratr Petr Vok bojovat s astronomickými dluhy, které po něm zůstaly. Problémy často řešil rozprodejem rodového majetku, díky čemuž získala Soběslav v roce 1594 za 10 000 kop českých grošů řadu okolních vsí, ležících převážně západně a severně od města (z těch nejdůležitějších jmenuji Klenovice, Skalice, Nedvědice, Vesce, Vlastiboř, Debrník), ale též například části řeky Lužnice a místních potoků, rybníky i soběslavský Panský mlýn. V následujících letech sdílelo město osud celého bývalého rožmberského panství: noví vlastníci – páni ze Švamberka – se postavili na stranu odbojných českých stavů, a tak byl po porážce povstání jejich majetek konfiskován. Soběslav také navíc těžce doplácela na časté průtahy vojsk za třicetileté války. Období nové stabilizace zdejších poměrů tak nastalo až v roce 1660, kdy třeboňské panství (a tedy i Soběslav) koupil Jan Adolf ze Schwarzenberka. Ten soběslavským měšťanům potvrdil stará privilegia a zapůjčil „větší částku peněz“, aby mohli vyplatit aspoň některé věřitele.⁸² V roce 1706 věnoval jeho vnuk, kníže Adam František, městu opuštěný hrad k vystavění pivovaru, který se až do té doby nacházel na radnici.⁸³ Když v roce 1719 zemřela jediná teta Adama Františka, Arnoštka, provdaná kněžna z Eggenberka, aniž po sobě zanechala přímého dědice, zdědil její synovec eggenberské panství v Čechách. O čtyři roky později získal navíc Adam František od císaře Karla VI. právo nosit titul krumlovského vévody. Císař následně zasáhl do jeho života výrazně ještě jednou, a to tragicky. Dne 10. června 1732 ho nešťastnou shodou okolností smrtelně postřelil při lovu na jelena v Brandýse nad Labem. Poručnickou správu za nezletilého, v té době desetiletého syna Josefa Adama přebrala jeho matka Eleonora Amálie. Po její smrti o devět let později (1741) získal právo disponovat všemi schwarzenberskými statky právě Josef Adam.

V letech 1729–1740, kterým se primárně věnuje tato diplomová práce, lze v Soběslavi podle mne identifikovat mimo povodní následující mimořádné události: poprava oběšením cikána Ludvíka Zelenky (1730), velký úhyn dobytka (1731), průjezd císaře Karla VI. a jeho manželky přes město (1732) a pobyty cizích vojenských jednotek, které v městě zimovaly (1734–1736).

Poprava oběšením cikána Ludvíka Zelenky, k níž došlo 12. července 1730, byla symbolickým zakončením „komárovského procesu“ s cikány.⁸⁴ Že šlo i mimořádnou

⁸¹ TAMTÉŽ: 71 a Kuča, 2004: 765 a 770.

⁸² Lintner, Jan, 1941: 38.

⁸³ Soběslavská radnice v té době sídlila v domě na náměstí (těsně vedle kostela sv. Víta) v budově se dvěma barokními štíty, postavenými po požáru města v roce 1720. TAMTÉŽ.

⁸⁴ O průběhu „procesu“ a jeho důvodech podrobněji Himl, 2007: 195–207.

událost dokazují dobové *Soběslavské paměti*, v nichž neznámý autor⁸⁵ píše, jak „nad paměť lidskou toho času žádný na spravedlnosti do Soběslavi nevisel a trámy velmi sešlý byly, jakož i zed' všechna zrouchána“.⁸⁶ Městská šibenice se proto musela opravit.

K další mimořádné události v Soběslavi došlo na podzim roku 1731, kdy „povstalo velký nakažení dobytka“, a to takové, že „přes tři sta dobytka hovězího vyhynulo v městě“.⁸⁷ Soběslavská městská rada se touto nákazou zabývala na svém zasedání 24. září a nařídila (ve shodě s příkazem třeboňské vrchnosti) vykopat jámu, do které se měl padlý dobytek dávat.⁸⁸ Navíc byl zveřejněn patent, který lidem zakazoval konzumovat maso z nakažených zvířat, ten však nebyl příliš dodržován, neboť lidé „(n)a patent se neohlížeje, takového dosti pojedli a nic jim z toho nebylo“.⁸⁹

Nejen živelní a jiné pohromy výrazně zasáhly do života města ve 30. letech 18. století, i když *Soběslavské paměti* informují především o nich. Velkou slavnost zažili soběslavští 21. srpna 1732, kdy se zde na své cestě z Prahy do Lince zastavil císař Karel VI. s manželkou Alžbětou. Městské brány byly vyzdobeny květinami „při obojích branách do zbraně se stálo, jakož i před tábořskou branou celý vzácný magistrát černě oblečený se postavil“. Císaře nejprve přivítal latinským proslovem radní písař a poté obdržel od purkmistra pozlacené klíče od městských bran. Dále před něj předstoupil místní děkan s kaplany a ministranty a na městském rynku ho pozdravila „jedna compagnie“ vojáků – k tomu všemu hrála hudba.⁹⁰

O pobytech cizích vojenských jednotek v Soběslavi, které sem byly umístěovány na zimu takzvaně na „vychování“, toho lze v Archivu města Soběslavi překvapivě nalézt jen velmi málo, přičemž většinou se jedná o záznamy v městském účetnictví. Z něho se například dozvídáme i o ruském vojsku, které se v Soběslavi nacházelo určitě na počátku roku 1736 a možná ještě i následující zimu. Každopádně zde byli ruští vojáci jednu zimu ubytováni celkem 12 týdnů a 4 dny.⁹¹ Jejich přítomnost byla dána tím, že se Rusko tehdy účastnilo na straně Habsburků války s Bourbony o nástupnictví na polském trůně a vlastně

⁸⁵ Soběslavské paměti známé pod označením „Řehoře Smrčky a jeho pokračovatelů“ měly tři různé autory. Autora třetího rukopisu, který pojednává o letech 1730–1752, se nepodařilo jednoznačně určit. Zronková, 2007: 71.

⁸⁶ TAMTÉŽ: 150. O této opravě též podrobně Čechura, 2008: 223–224.

⁸⁷ Zronková, 2007: 152.

⁸⁸ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 59v.

⁸⁹ Zronková, 2007: 152.

⁹⁰ Podrobná zpráva o císařské návštěvě se nachází v SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 86v–87v.

⁹¹ Zprávy o přítomnosti ruských vojsk v Soběslavi se nacházejí například v SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737, položka č. 91 nebo SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1097, kart. 224, dopis třeboňského hejtmana soběslavským radním ve věci kvartýrování ruského vojska z 3. 2. 1736.

i o rozdělení sfér vlivu v Evropě.⁹² Jednalo se vůbec o „první vystoupení pravidelné ruské armády na západoevropském bojišti“ a také pravděpodobně znamenalo pro mnoho tehdejších obyvatel střední a západní Evropy velké překvapení. Zde si totiž „do té doby představovali Rusy jako divoké barbary“, přičemž namísto nich se „objevila spořádaná armáda ... vedená důstojníky, kteří většinou nebyli ruského původu“.⁹³ O to překvapivější je, že tuto událost nezaznamenal například autor *Soběslavských pamětí*.

Poddanské město Soběslav mělo ve správní hierarchii schwarzenberských panství své pevně dané místo.⁹⁴ Na jejím vrcholu stála dvorská kancelář, která měla nejvyšší pravomoc nad veškerým schwarzenberským majetkem v Čechách, Štýrsku i na území římsko-německé říše. Jednalo se o osobní poradní orgán knížete, který ho doprovázel i na jeho cestách. Na nižším stupni stáli vrchní hejtmané, jejichž úkolem byly mimo jiné osobní vizitace na jednotlivých svěřených panstvích a vyhodnocování pravidelných měsíčních či výročních hospodářských zpráv. Nejnižší stupeň schwarzenberské správy tvořily lokální vrchnostenské kanceláře, jejichž úředníci se coby zástupci vrchnosti již přímo střetávali s poddanými a řešili zcela konkrétní problémy.

Již jsem uvedl, že v čele Soběslavi stálo dvanáct radních, což byl ideální stav, který naplňovala většina měst⁹⁵ – jejich počet pochopitelně odkazoval k číslu, které se opakovaně v různých pozitivních konotacích vyskytuje v Bibli. V čele města měl stát každý radní čtyři týdny, kdy zastával funkci purkmistra, vystupoval jako představený celého města a řídil jednání rady. Po určitém čase pak docházelo z podnětu vrchnosti k obnovení (převolení) stávající rady. Podle *Práv městských* Pavla Kristiána z Koldína mělo k obnovování rad docházet každoročně, ovšem ne vždy tomu tak bylo – například v Soběslavi ve sledovaném období došlo k obnovám rad v letech 1729, 1732, 1736 a 1740. Teoreticky se tak mohlo stát, že se po roce obměnilo celé složení rady, v praxi se však v čele města střídaly víceméně tytéž osoby, které náležely k místní „radní vrstvě“,⁹⁶ tedy k vrstvě spíše bohatých měšťanů, kteří byli mezi sebou svázáni sítí formálních i neformálních vztahů.⁹⁷ Purkmistr, který po obnovení rady zastával svůj úřad jako první

⁹² Podrobněji o tehdejší politické situaci a diplomatických aliancích viz Bělina, Pavel, Jiří Kaše, Jiří Mikulec, Irena Veselá, Vít Vlnas. 2011. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek IX. 1683–1740*. Praha–Litomyšl: Paseka, s. 130–151.

⁹³ TAMTĚŽ: 145.

⁹⁴ O správní hierarchii na schwarzenberských panstvích Matlas, Pavel. 2011. *Shovívavá vrchnost a neukázaní poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*. Praha: Argo, s. 108–111.

⁹⁵ K životu v raně novověkém městě například Hrdlička, Josef. 2007. „Měšťan“. In Václav Bůžek, Pavel Král (eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, s. 139-165.

⁹⁶ Bůžek, Václav a kol. 2010. *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 132.

⁹⁷ V Soběslavi se při čtyřech obnovách městské rady ve zkoumaném období vyskytuje celkem 23 různých radních, přičemž čistě matematicky se jich mohlo vystřídat až 48. V této souvislosti jsem ovšem

v pořadí, byl označován titulem „primas“.⁹⁸ Další městskou institucí byli tzv. obecní starší, kteří se účastnili jen některých vybraných zasedání rady, kde zastupovali zájmy městské obce; její zástupci též sloužili jako zdroje při doplňování rady o nové členy. Obvykle jejich počet dosahoval šesti nebo dvanácti osob – v Soběslavi dvanácti. Fakticky se jednalo o poradní orgán, který radním pomáhal při závažných jednáních.⁹⁹ Poslední významnou institucí, která se kromě rady a obecních starších podílela na řízení městských záležitostí byl rychtář, „který původně ve městě zastupoval zájmy jeho vlastníka“, ovšem „(p)ostupně se dostal do závislosti na městské radě, která nad ním získala svou moc“.¹⁰⁰

III. 2. Soběslavské povodně pohledem archivních pramenů

Na samém počátku tohoto oddílu přeci jen pokládám za nezbytně nutné jasně charakterizovat hlavní zdroj konfliktní situace mezi člověkem a jeho prostředím, kterému se zde věnuji, tedy povodeň. Patrně nejobecněji ji lze definovat jako „přechodné výrazné zvýšení hladiny vodního toku způsobené náhlým zvýšením průtoku nebo dočasným zmenšením průtočnosti koryta, při kterém hrozí vylití vody z koryta nebo při kterém se voda z koryta vylévá a může způsobit škody“.¹⁰¹ K základním příčinám vzniku povodní patří a) náhlé nebo intenzivní dešťové srážky; b) dlouhotrvající dešťové srážky; c) tání sněhu nebo ledu; d) souběh dešťových nebo sněhových srážek s táním; e) náhlé nahromadění ledů, dřeva a podobného materiálu v korytě, které tvoří překážku odtoku.¹⁰² Na obecnější úrovni se proto rozlišují *letní* a *zimní* povodně, i když se nejspíše nejedná o odborné termíny¹⁰³ a jejich užívání je dáno praktickými důvody. Letní povodně se vyskytují v období duben – listopad, zimní přibližně v době mezi koncem února a počátkem dubna, ale i kdykoli v zimních měsících mimo toto období, dojde-li k náhlému oteplení – oblevě.¹⁰⁴

Po tomto terminologickém úvodu se již mohu plně soustředit na povodně

nezkoumal, kolik z nich bylo ve funkci nahrazeno „vynuceně“, např. z důvodu úmrtí, a kolik jen svou pozici nedokázalo obhájit.

⁹⁸ Při čtyřech obnovách soběslavské městské rady se vystřídali na této pozici tři různí primasové.

⁹⁹ Bůžek a kol., 2010: 134. K fungování městské správy se v poslední době vyjádřila např. Sylva Wimmerová. Srov. Wimmerová, Sylva. 2010. „Postavení a správa města Českého Krumlova na počátku 17. století“. In Martin Gaží (ed.). *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, s. 713–740.

¹⁰⁰ V českých městech k tomu došlo nejpozději do počátku 16. století. Bůžek a kol., 2010: 134.

¹⁰¹ Konvička a kol., 2002: 10.

¹⁰² TAMTÉŽ.

¹⁰³ Například Meteorologický slovník s těmito pojmy vůbec nepracuje. Sobíšek, Bořivoj a kol. 1993. *Meteorologický slovník výkladový a terminologický*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, s. 237.

¹⁰⁴ O letním a zimním typu povodní více Kozák, Jan T., Pavla Státníková, Jan Munzar, Jiří Janata, Vladislav Hančil. 2007. *Povodně v českých zemích*. S.l.: Professional Publishing, s. 18–20.

v Soběslavi v letech 1729 až 1740.

III. 2. 1. Předmět, limity a možnosti studia

Ve středu 18. července 1736 se mělo v Soběslavi konat pravidelné zasedání městské rady na němž se přibližně na dobu jednoho měsíce ujímal úřadu nový purkmistr z řad zvolených městských konšelů. K této pravidelné obměně diktované městským právem sice došlo, ale zasedání rady se již neuskutečnilo, neboť „... celou noc lijavý déšť přšel a potomně velké povodně ze všech stran šly, škody ukrutné na staveních, polích, lukách, rybnících, mlejnech a mostech učinily, rybníky Nadýmač, Potočný, Oblaučný a Mostečný protrhly, Novej rybník, Soliny, Švardacký(?) a u Klenovského ovčína, s potokami a řekou jedna voda byly. A u s[vaté]ho Marka na kameně povodně před 50ti lety byly pamětním se seznavo, že tato povodeň o 5 prstů vejše vystoupila než tenkrát před 50ti lety.“¹⁰⁵

Daleko podrobnější popis této povodně, a to včetně upozornění na její celozemský význam, nabízí autor *Soběslavských pamětí*: „Léta Páně 1736 na 4 neděle i více vždycky skora každý den, a to od s[vaté]ho Medarda a přes s[va]tou Markyту do 18. Julii, pršky byly, až na to 18. Julii na ráno od Tučap velká voda přišla, která Zmrhal strhala. Od Dírného na Přehořov ještě větší, poněvadž u Lhoty Červený rybník dírenský u zámku, Svitáka u Lhotky z Přehořovem dva, přehořovskému panu u zámku i u mlejna soběslavským Nadýmač do Potočného ... a skrz Potočného, poněvadž velká voda šla, taky Voblouk a Mosteční do řeky strhala, z čehož u Sob[ěslavě] hrozná povodeň byla a ještě k ní voda z rybníků třeboňských, z řeky hradecký, která tam hrozných škod podělala, připojena byla. Odkud jeden každý sobě pomysliť může, že voda hrozná býti musila, a vobíli i luk vokolo řeky a potoků mnoho pokazila a zatopila.“¹⁰⁶ Popis pak dále pokračuje souhrnem škod, které velká voda v okolí města způsobila – především na rybnících a jejich zařízeních –, včetně onoho odkazu k širšímu dopadu celé povodně: „A co dále vo tý vodě řícti mám, nežli toliko to, že neřkuli v Čechách, nýbrž i taky v Rakousích, v Moravy, v Slezku, v Landlu a daleko ještě jinde tak se rozvodnila, že žádný jak živ rovný tej neviděl, poněvadž do kolika krajin se roztáhla a mnoho škody vzdělala.“¹⁰⁷

Třebaže se na následujících stranách pokusím prokázat, že poměrně pravidelně se dostavující povodně byly stabilní součástí života soběslavských obyvatel, byl návrat velké

¹⁰⁵ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 190r. Pamětní kámen na stěně bývalého hřbitovního kostela sv. Marka upomíná na bleskovou povodeň z 15. 5. 1686. Podrobnější informace viz Brázdil a kol., 2005: 143 a 144.

¹⁰⁶ Zronková, 2007: 152–153.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ: 153. Autoři monografie o historických povodních na území Česka zmiňují v této době povodně na Vltavě, Berounce, Sázavě i jinde v Čechách. Brázdil a kol., 2005: 169

a ničivé pohromy již po několika málo letech v dějinách města něčím – aspoň pokud mohu soudit – přeci jen zcela výjimečným. Druhá katastrofální povodeň se dostavila již čtyři roky po té předešlé, 22. srpna 1740, přičemž tentokrát byla provázena i silným krupobitím. Soběslavští radní hned 23. srpna popisovali ve zprávě třeboňskému hejtmanovi celou situaci následovně: „... bolestně zprávu činíme, kterak tak včerejší noci, totiž 22. Augusti skrz velký příval a tudy potrhání dírenských i přehořovských rybníků, také naše 4 obecní rybníky se zase potrhaly, a dále ta vzniklá voda nejenom okolo řek ležící obilí na hrstech a v mandelích pobrala, též které obilí ještě stálo přivlekla a v nic uvedla. Ale i také spolu té noci zde hrozné krupobití jsou, které jak při městě, tak také při zdejších obecních vesnicích na obilí velké potlučení a škody způsobilo.“¹⁰⁸ Zpráva v Soběslavských pamětech je protentokrát o něco úspornější, ale přesto poskytuje zajímavé údaje: „Léta 1740 okolo s[vatéh]o Jakuba¹⁰⁹ zase nahoře vokolo Deštného se rybníky potrhaly a ještě větší povodeň nežli roku 1736 učinily, tak že spravený Nadýmač rybník, též Potoční, jakož i Vobloučný i taky Mostečný zase, tak že ještě větší voda snad vo sáh než roku [1]736 jest byla a vokolo vod veliký škody zdělala, místem vobilí, místem sena i stavení pobrala. Kteráž to povodeň začátek svůj vzala u večer. Oblaky se zdvihly, kroupy z nich daleko široko obilí potloukly a příval veliký byl, a odtud povodeň taková se vyskytla.“¹¹⁰

Tolik tedy stručné uvedení k soběslavským povodním a nyní přesunu svou pozornost konkrétně na ty, kteří se s těmito událostmi museli nějak vyrovnávat, na obyvatele města Soběslavi a jejího nejbližšího okolí. Naprostá většina informací o dopadech povodní na obyvatele města, pochází z rozmanitých žádostí a proseb (*suplik*) o finanční či jinou materiální pomoc, případně o prominutí povinných plateb a odvodů, které obsahují více či méně podrobné popisy utrpených škod.¹¹¹ Toto poznání má významné důsledky. Na městskou radu se totiž patrně v naprosté většině obraceli jen ti, kteří se mohli důvodně domnívat, že nějakou pomoc obdrží.¹¹² Z toho pro mě plyne závěr, že na základě dostupných pramenů nejsem schopen popsat ani odhadnout dopady povodní na většinu soběslavských obyvatel. Ovšem na druhou stranu mám k dispozici poměrně ucelený – uvážím-li, že píše o době před více jak 250 lety – soubor pramenů k několika málo povodněmi postiženým jednotlivcům. Vzhledem k povaze této živelní pohromy se

¹⁰⁸ SOBA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4E 36.

¹⁰⁹ Datace odpovídá 25. 7. a je zjevně chybná, více viz kapitola III. 2. 6.

¹¹⁰ Zronková, 2007: 154.

¹¹¹ Jejich interpretace je však komplikována skutečností, že až na výjimky nejsou k dispozici původní texty těchto žádostí a badatel či badatelka si musí vystačit s jejich shrnutím v radním manuálu, jehož autorem byl však městský úředník. Na druhou stranu platí, že ne všechny žádosti byly podávány písemně, mnohé byly předneseny na jednání rady ústně, takže ani žádné „původní“ písemné žádosti neexistovaly.

¹¹² Toto tvrzení ale závisí na předpokladu, že příslušný radní manuál zaznamenává jednání o všech došlých žádostech o pomoc a že též některé z nich nebyly vyřizovány mimo veškerý úředně daný postup.

(logicky) jedná o zdejší mlynáře, konkrétně pak především o ty, kteří měli v pronájmu dva obecní mlýny – tzv. Velký a Čejnovský.

Výše zmíněné tvrzení o faktické nemožnosti postihnout dopady povodní na většinu obyvatel Soběslavi a zároveň přesvědčení, že takový negativní a nezřídka i fatální vliv povodně měly i na životy jiných ve městě usazených lidí, třebaže jejich jména nenajdeme v žádném dochovaném dobovém pramenu, bych doložil alespoň dvěma argumenty. Nejsnazší je podívat se na plány města Soběslavi (přílohy č. 3 a 4), které sice pocházejí až z doby o sto let mladší, ale přesto není jejich výpovědní hodnota v této věci zanedbatelná, nebo na podrobnou mapu I. vojenského mapování (přílohy č. 1 a 2), která zachycuje situaci v 60. letech 18. století. Ze všech jasně vyplývá, že oblast Černovického potoka byla hustě osídlena a že okolo mlýnů, o nichž máme zprávy, že byly těžce poškozeny, stála další stavení, která musela být vodou zasažena ve srovnatelné míře. Nemluvě již o mlýnském náhonu, který se odděloval na tzv. zájezku a procházel od severu k jihu skrz celé město. Za druhé pak odkazují na dvě žádosti doručené městské radě. V první se měšťan Matěj Mareš domáhal pomoci „*na stavení od podvodně zrujnýrované*“ a byla vyřízena na zasedání městské rady 20. 7. 1736, tedy dva dni po velké povodni. Jeho žádosti nakonec nebylo vyhověno, a to s následujícím odůvodněním: „*Jest zdejší obec a velké množství susedstva, kterým ted' z minula povodeň převeliké škody učinila a poněvadž žádnéj náhrady k očekávání nemá aniž supplicantu vedle žádosti se státi můž.*“¹¹³ Druhá žádost byla doručena městské radě čejnovským mlynářem Bartolomějem Kopeckým a projednána na zasedání 3. 10. 1730. Kopecký v ní žádal „*polehčení na činži*“ z důvodu škod, způsobených povodní na obilí a loukách. Také on dostal obdobnou odpověď jako Matěj Mareš: „*Poněvadž mnozí susedé zdejší skrz tu povodeň na svých rolech a lukách škodu trpějí, a žádnéj jim náhradu dáti nemůž, tehdy také supplicant, mající jindy z pronajatého mlejna čejnovského užitek, tu sobě učiněnou škodu sněsti musí...*“¹¹⁴ Povodeň tedy ve městě postihla mnohé, ale naprosté většině z nich bylo jasné, že nějakou pomoc od města nemohou očekávat, a proto se o ni ani nehlásili.

¹¹³ SOkA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 192r.

¹¹⁴ SOkA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 33r. Z toho také plyne, že ani mlynáři nebyli se svými žádostmi o pomoc vždy úspěšní.

III. 2. 2. Mlynáři a povodně

Opouštím zde tedy tuto většinu postižených soběslavských obyvatel – byť se k ní ještě později alespoň stručně vrátím – a pokusím se podrobněji popsat osudy soběslavských mlynářů a jejich reakce na povodně. Svůj popis začínám u Jana Kalivody, mlynáře, jehož jméno je ve sledovaném období spojeno hned se dvěma mlýny. Jeho „případ“ je mimořádně složitý a soběslavský městský archiv obsahuje desítky až stovky stran textů, které se Kalivodových záležitostech týkají. Dne 20. 7. 1728 byla na radnici publikována poslední vůle Vojtěcha Kalivody, Janova otce a majitele mlýna zvaného „městský za hradbami“ nebo též „Práškovský“. První písemný záznam o tomto mlýně pochází z roku 1485, stavba sama však byla zjevně mnohem starší. Na počátku 16. století zde hospodařil Jakub Prášek a tehdy bylo také patrně formulováno a zapsáno, jaké náklady na opravy tzv. zájezku a mlýnského náhonu platí město, a jaké majitel mlýna.¹¹⁵ Vojtěch Kalivoda koupil mlýn v roce 1698.¹¹⁶ Problémy, které se objevily po jeho smrti, souvisely především s množstvím jeho dětí i s tím, že tyto potomky měl se dvěma různými ženami, neboť v průběhu života ovdověl. V každém manželství se dočkal sedmi dětí, přičemž z toho druhého s manželkou Dorotou, přežili čtyři synové – Vojtěch, Vít, Norbert a nejstarší syn, nezjištěného jména, který se stal členem jezuitského řádu. Vojtěch Kalivoda starší se v poslední vůli rozhodl odkázat svůj mlýn a vše, co k němu náleželo, své manželce. Dědičné právo mlynářské pak mělo přejít na jeho nejmladšího stejnojmenného syna (všichni jeho synové byli tehdy¹¹⁷ ještě v dětském věku). Potíž byla ovšem v tom, že ovdovělá Dorota nebyla schopna vyplatit ostatní dědice a další věřitele, kteří se ihned po smrti jejího muže přihlásili.

V mlýně tedy od července 1728 žila Dorota Kalivodová s dětmi; ta se navíc brzy vdala za Víta Křížka, který též pocházel z mlynářské rodiny. Publikovanou poslední vůli okamžitě napadli někteří potomci Vojtěcha Kalivody z prvního manželství a nakonec byla i bez jejich zásahu prohlášena za neplatnou, neboť na ní chyběl nebožtíkův podpis, jakož i podpisy svědků, a ještě k tomu se brzy ukázalo, že Vojtěch po sobě zanechal daleko víc dluhů, než sám přiznal. Výsledkem byl nucený odprodej mlýna Janovi Kalivodovi, Vojtěchovu synovi z prvního manželství a mlynáři, jenž měl pronajatý soběslavský Velký

¹¹⁵ Tato dohoda je zanesena v příslušné gruntovní knize, založené v roce 1552. Podle typu písma byla zapsána nejspíše v době vzniku gruntovní knihy. SOkA Tábor, AMS, inv. č. 635, kniha gruntovní, kniha 301, f. 44r–45r.

¹¹⁶ O historii mlýna stručně Lintner, Petr, 2010: 75–77. O vypořádávání pozůstalosti po Vojtěchu Kalivodovi zůstalo mnoho písemností, a to především v důsledku soudního sporu mezi nevlastními bratry Janem a Vítem Kalivodovými (viz dále). Čerpám z pramenů uložených v SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1080, kart. 84 a inv. č. 1084, kart. 138. Vývoj majetkových vztahů k mlýnu lze též sledovat v příslušné gruntovní knize. SOkA Tábor, AMS, inv. č. 640, kniha zápisů domů městských, kniha 306, f. 180r–181v.

¹¹⁷ Datum sepsání testamentu se nedochovalo, známe pouze datum jeho publikování.

mlýn. Kupní smlouva byla podepsána 26. 8. 1729, cena stanovena na 800 zlatých, Janovi se ale především podařilo vyplatit všechny věřitele, a tak získat mlýn do dědičné držby. Sám však v tomto mlýně nežil a jeho správu přenechával Dorotě, jejímu muži a nevlastním bratrům. Mezi příbuznými však postupem času rostlo napětí, jehož výsledkem byly mnohé žaloby i „proces“, který s Janem vedl od roku 1749 jeho nevlastní bratr Vít. Mlýn však zpět do držení potomků druhé Vojtěchovi manželky nezískal, a tak se jeho dalším majitelem stal na počátku roku 1759 Janův stejnojmenný syn. To však již výrazně přesahuje vymezené časové období mého výzkumu.

Jan Kalivoda tedy vlastnil od roku 1729 mlýn po svém otci, musel plnit závazky, které z toho plynuly, ale jak jsem uvedl, nebydlel v něm. V té době měl již v nájmu největší soběslavský mlýn, který je v pramenech označován jako „Velký“. Mlýn stál na pravém břehu řeky Lužnice, a to již od roku 1343; v roce 1520 k němu byla přistavěna pila. V roce 1565 ho zakoupil Petr Vok z Rožmberka, tomu ovšem patřil jen necelých třicet let, kdy ho coby nově zrekonstruovaný, při nuceném výprodeji rožmberského majetku odkoupili soběslavští měšťané a od té doby pronajímali.¹¹⁸ Závazky Jana Kalivody hned vůči dvěma mlýnům vedly zjevně mnohé jeho sousedy k úvahám, že se nájmu Velkého mlýna brzy vzdá. V červnu 1731 se například přihlásil Jakub Křížek, který již od roku 1724 čekal na to, až se jeden z obecních mlýnů uvolní, a tvrdil, že Jan Kalivoda „*prohlašovati měl, že o obecní mlejn nestojí*“, a zároveň připomínal, že právě on by měl tento mlýn získat do nájmu.¹¹⁹ Jan Kalivoda však vydržel coby nájemce městského mlýna až do prvního pololetí roku 1738, kdy byl mlýn pronajat Matěji Vodičkovi¹²⁰ (Jakub Křížek získal již předtím Čejnovský mlýn, o tom později). Jan Kalivoda se však neusadil ve svém vlastním mlýně a v pramenech vystupuje nadále jako „*Johann Kalivoda, ten čas v opatovském mlejně mlynář*“ a dopisy takto podepsané datuje „*v Třeboni dne...*“.¹²¹

Nyní se pokusím alespoň naznačit, jak se Jan Kalivoda vyrovnával s povodněmi, které komplikovaly provozování jeho mlynářského řemesla. Kalivodovy žádosti o pomoc, které z důvodu povodní adresoval městské radě, řešili radní na následujících zasedáních: na jaře 1729, na podzim 1735 a 1736, na jaře 1737 a 1738. Z tohoto výčtu plyne, že v letech 1729 až 1740 zasáhla Soběslavsko kromě dvou výjimečně silných povodní v letech 1736 a 1740 i řada menších, které přesto Janu Kalivodovi způsobily výraznější škody, a to nejspíše v jarních měsících (případně koncem zimy) roku 1729 a snad i 1738 a v létě roku 1735. Samozřejmě žádost by sama o sobě ještě nemusela značit povodeň, lze

¹¹⁸ Lintner, Petr, 2010: 55–60.

¹¹⁹ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 50v–51r.

¹²⁰ Za mlynáře byl přijat 2. 1. 1738, a to od sv. Jirí, tedy 24. 4. SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 232v.

¹²¹ Například v dopise z 26. 10. 1739. SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1080, kart. 84.

namítnout, že to mlynář jen „zkoušel“, aby se dostal k nějaké výhodě. To by ovšem platilo v případě, že by o pomoc žádal například vrchnostenskou kancelář v Třeboni, která by navíc takovou žádost nesměla důkladněji prověřovat. Ovšem v tomto případě směřovala žádost na úřad města, jež mělo být povodní též postiženo, a proto její důvodnost mohla být lehce přezkoumána. Téměř všechny výše zmíněné Kalivodovy žádosti byly také v nějaké podobě kladně vyřízeny. Výjimku tvoří společná žádost obecních mlynářů, kterou projednávali radní na svém zasedání 24. 4. 1738. Z důvodu nepřítomnosti purkmistra byla totiž odložena na později, ovšem výsledek, s jakým byla poté vyřízena, nelze v pramenech dohledat.¹²²

Jaká byly tedy konkrétní důvody těchto žádostí a jak dopadlo jejich vyřízení. Na jaře 1729 si oba obecní (nájemní) mlynáři stěžovali společně, neboť „*skrze pět neděl stáli a pro velkou vodu mlíti nemohli*“. Jako kompenzaci obdrželi slevu „*na nájmu žita*“, tedy se jim snížily povinné odvody, které vyplývaly z jejich nájemních smluv.¹²³ V letech 1735 a 1736 žádal Jan Kalivoda pomoc především při opravě tzv. zájezku, o který se jakožto majitel městského mlýna měl podle smlouvy starat sám na vlastní útraty. Opravy se ale ukázaly být nákladné a skutečnost, že tento „zájezek“ sloužil i mnohým dalším obyvatelům města (například i obecní barvírně látek), nakonec převážila nad čistě smluvními povinnostmi. Na podzim 1735 tak mlynář obdržel nejprve potřebné dřevo a později i 15 zlatých rýnských. Po ničivé povodni z července následujícího roku byl na spravení poničené stavby vyčleněn primátorem města i „*potřebný robotný lid*“.¹²⁴ Za zaznamenání stojí, že podle všeho to byl sám Kalivoda, který navzdory písemně dané smlouvě, podle níž za opravu zařízení odpovídal pouze majitel mlýna, začal ve svých žádostech argumentovat obecnou prospěšností „zájezku“ pro celé město a radní tuto skutečnost následně akceptovali.¹²⁵

Poslední žádost Jana Kalivody, které jsem se dosud nevěnoval, byla projednávána na zasedání městské rady 24. 4. 1737. V radním manuálu je o ní jen stručný a věcný zápis: „*Jan Kalivoda mlynář obecní z ohledu velkých povodní a tudy učiněných škod na nájmu ulevení žádal. Resol[utum]: Supplicantu z ohledu skrz povodeň učiněných škod 2 forotný vědra se vydati mají.*“¹²⁶ V tomto jediném případě jsem byl také schopen dohledat i text samotné žádosti, a proto jsem se rozhodl ocitovat ho v jeho téměř úplném znění. Lépe tak

¹²² SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 240r.

¹²³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 5v a 12v.

¹²⁴ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 168r–168v, 171v, 195r a 197r.

¹²⁵ „*Jan Kalivoda oustně žádal pomoc na velice zrujnovaný od velké vody zájezek, přes kterej také pro město voda teče. ... Janovi Kalivodovi dle oustně žádosti na velkou správu zájezku, přes kterej také pro všeobecní potřebu do města voda teče, z důchodu obecního 15 f.r. (zlatých rýnských, pozn. OH) se vydati má.*“ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 171v.

¹²⁶ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 212r.

myslím vynikne slovník, který „supplicantí“ užívali, i důvody, jimiž obhajovali své žádosti.

„... Že já tuto vzácný magistrát zanášeti se osměluji, nevyhnutelná toho příčina mě v tom donucuje, a to z následující příčiny, kterak tak ovšemže vzácnému magistrátu velmi dobře v čerstvé paměti v příčině neslýchaných po dvakráte vzniklých povodních pozůstávati ráčí. Skrze kteréžto povodně já chudobný nájemník dosti dlouhý čas mlíti a sobě tudy kousek chleba vydělati sem nemohl i uznávajíce já patrně, že mně tudy v obchodu mém jakož i v nájmu veliké ztenčení se děje.

Z té tehdy příčiny vzácného magistrátu co nejposlušněji uctivě žádám a prosím, by se k jich k chudobnému nájemníku tak milostivě nakloniti a abych tudy jak sebe, manželku, též také dítky mé obživiti mohl s nějakým dosti maličkým zdeť nadpravených a neslýchaných povodních nájmu ulevním (však bez mého toho nejmenšího vyměření) přispěti sobě neobtěžně oblíbiti ráčili. ...“¹²⁷

Jan Kalivoda zde zjevně odkazuje na povodně z let 1735 a 1736 a žádá o snížení nájmu, přičemž nechce konkretizovat, jak velká by tato sleva měla být. Od magistrátu města Soběslavi však místo snížení peněžního nájmu obdržel právo odebrat z městského pivovaru dvě vědra piva zdarma. Mohu-li soudit, jednalo se o logický krok magistrátu, který se nechtěl připravit o příjem hotových peněz, a tak radši zvolil naturální formu daru, kterou běžně poskytoval při svatbách měšťanů nebo na opravu jejich domů. Jan Kalivoda patrně s tímto typem pomoci nijak zvlášť spokojen být nemohl, neboť jinak by výslovně nežádal o „ulevení na nájmu“.

Ještě v jedné souvislosti s povodněmi musím jméno Jana Kalivody zmínit. Dne 31. 10. 1737 mu totiž bylo z městské pokladny vyplaceno 38 zlatých „... od vyhotovené jímky a splavu při rybníce Nadýmači, jakož od spravení a sroubení dílem jezu a položení žlabů jalových též k pile při témž mlejně...“¹²⁸ Rybník Nadýmač byl jedním ze čtyř městských rybníků, jež byly při červencové povodni roku 1736 vážně poškozeny, a jeho oprava, která byla pochopitelně financována z obecních peněz, tak představovala pro soběslavské řemeslníky, Jana Kalivodu nevyjímaje, možnost přivýdělku. Také toto byly samozřejmě důsledky živelních pohrom.

Kromě Velkého mlýna vlastnila Soběslav ještě jeden mlýn, který rovněž pronajímala. Jednalo se o dodnes stojící Čejnovský mlýn, který napájela voda z řeky Lužnice, již k němu přiváděl 1,5 kilometru dlouhý náhon. Majetkově byl mlýn spjat s blízkou vesnicí Čeraz, která rovněž nějaký čas patřila Petru Vokovi a od něhož byla

¹²⁷ SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1080, kart. 84.

¹²⁸ SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737, položka č. 135.

v roce 1594 zakoupena radními města Soběslavi. V průběhu třicetileté války mlýn značně chátral, a tak byl ještě v roce 1641 jeho rekonstrukcí pověřen stavitel Václav Rašovec.¹²⁹ V době, které se věnuje tato diplomová práce, měl mlýn dva nájemce. Prvním byl Bartoloměj Kopecký, který zemřel někdy na počátku října 1731 a po něm se zdejším mlynářem stal již výše zmíněný Jakub Křížek, který o nájem obecního mlýna usiloval již od roku 1724. Tento jeho několik let trvající zájem o pronájem obecního mlýna byl též hlavním důvodem, proč byl městskou radou vybrán právě on. Ihned po smrti Bartoloměje Kopeckého se totiž přihlásili další dva zájemci. Jakub Křížek se měl stát zdejším mlynářem od sv. Jiří (24. 4.) následujícího roku a k tomuto datu se též měla z mlýna vystěhovat vdova po předchozím mlynáři Anna; ta ovšem zároveň žádala, aby mohla zůstat až do sv. Havla, tedy do 16. 10. 1732.¹³⁰ Radní vdově po Bartoloměji Kopeckém nevyhověli, a to opakovaně, přičemž jí nařídili, aby se z mlýna vystěhovala už na jaře. Z tohoto důvodu si následně stěžovala, že na své náklady již zasela ozimé obilí a pohnojila pole a proto, „že se jí křivda dítí bude“. Náplní několika jarních zasedání soběslavské městské rady se tak stalo vyčíslení náhrad, které by měla Anna Kopecká obdržet¹³¹ a ještě v únoru 1733 projednávali radní její žádost o snížení platby za nájem Čejnovského mlýna, kterou jakožto bezdůvodnou zamítli.¹³²

Jakým způsobem byl Čejnovský mlýn a jeho mlynáři zasaženi povodněmi. Podobně jako v předchozím případě Velkého mlýna, byl i ten Čejnovský těžce postižen jarní povodní v roce 1729. Bartoloměj Kopecký žádal společně s Janem Kalivodou o „slevení na činži“. V odůvodnění snížení povinných odvodů žita je u Kopeckého na rozdíl od jeho „kolegy“ navíc ještě učiněna poznámka: „kterej i taky na polích škodu trpí“. Zřejmě i z tohoto důvodu, totiž že byla povodní postižena i jeho úroda na polích, mu bylo přiznáno o něco málo výraznější snížení.¹³³ Čejnovskému mlynáři však tato povodeň způsobila daleko větší a vážnější škody – zničila mu jez. Jak vyplývá z dochované korespondence, žádali soběslavští radní třeboňského hejtmana Augustina Ferdinanda Olbrichta o uvolnění „veselského mynáře“, který měl zkontrolovat, „zdaliž ten u tamního obecního tak řečeného Čejnovského mlejna skrz letošní vylití řeky Lužnice rujnýrovany a zas nově založený jez ... v starý míře vyzdvihnutý se vynachází“.¹³⁴ Třeboňský hejtman žádosti vyhověl 3. července a již o dva dny později byla sepsána zpráva, kterou podepsali

¹²⁹ Lintner, Petr, 2010: 46–48.

¹³⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 63v–64v.

¹³¹ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 68v, 70r–70v, 74v, 79r.

¹³² SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 96r. Dlužný nájem však patrně neodvedla, neboť byla městskými radními vyzvána k zaplacení „svého dluhu na obecním mlejně Čejnově“ ještě 22. 3. 1734. TAMTÉŽ, f. 134r.

¹³³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 12v.

¹³⁴ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1080, kart. 84.

mlynáři Jan Šiškovský a Pavel Skácel a podle níž odpovídá výška nově postaveného jezu přesně té, které dosahoval jez předešlý a kterou potvrdila komise z 25. 5. 1696.¹³⁵ Další záznam o povodni v souvislosti s Čejnovským mlýnem se vztahuje k letním měsícům roku 1734, kdy byl zdejším mlynářem již Jakub Křížek. Zjevně se nejednalo o nijak silnou povodeň, k čemuž mě vede hned několik indicií. Předně o pomoc žádal jen Čejnovský mlynář a nikoli už mlynář z Velkého mlýna. Také žádosti nebylo vyhověno ihned, ale na zasedání městské rady 6. července byla vypořádána následujícím způsobem: „*Až se supplicanta škoda spatří, uhlídá se, co k činění bude.*“¹³⁶ To samozřejmě jednak mohlo souviset s tím, že Čejnovský mlýn nestojí v těsné blízkosti města a že radní nemuseli přesně vědět, jaké škody tato „velká voda“ učinila, jednak tato formulace může odkazovat k jisté předběžné obezřetnosti na straně magistrátu. Navíc mlynářovo zdůvodnění, podle něhož „*jemu velká voda na obilí a lukách škodu učinila*“, mohu interpretovat i tak, že mu škody způsobil například vytrvalejší či naopak přívalový déšť a nikoli rozvodněná řeka, neboť samotný mlýn zřejmě poškozen nebyl. Na následujícím zasedání městské rady pak Jakub Křížek obdržel „*z ohledu, že jest mu velká voda na osení škodu učinila ... jedno forotný vědro piva*“.¹³⁷ Všechny zde zmíněné indicie, včetně výše poskytnuté pomoci, mě vedou k přesvědčení, že se v případě povodně z léta 1734 jednalo o čistě lokální událost s menšími následky.

Naopak povodeň z léta 1736 určitě čejnovského mlynáře zasáhla daleko silněji, i když právě on mohl těžit ze specifického umístění svého mlýna, který stál daleko od řeky Lužnice, a pokud nápor vody vydržel nově vystavěný jez, nehrozilo jeho mlýnu patrně přímé nebezpečí. V žádosti o pomoc, která byla projednávána radou 18. 8. 1736, také argumentoval tím, že mu povodeň zničila 13 strychů obilí a poškodila louky, a nikoli mlýn nebo nějaké jiné mlynářské zařízení.¹³⁸ Další povodeň spojenou s Čejnovským mlýnem jsem zmiňoval již v souvislosti s Janem Kalivodou. Došlo k ní někdy na jaře nebo koncem zimy roku 1738, oba mlynáři se obrátili s žádostí o „polehčení v nájmu“ na městskou radu, ovšem výsledek, s jakým byla tato žádost vyřízena, nebylo možné dohledat.

Ještě neurčitější jsou informace o důsledcích povodně a krupobití ze srpna roku 1740. Existuje pouze záznam o projednávání žádosti Jakuba Křížka o „ulevení na nájmu“ z 28. září. Mohu-li soudit, setkala se u radních s poměrně chladným ohlasem. Ti Čejnovského mlynáře totiž především upomínají, aby nejprve zaplatil pravidelný nájem,

¹³⁵ TAMTÉŽ.

¹³⁶ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 140v.

¹³⁷ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 143v.

¹³⁸ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 192r.

a teprve „*pak strany majících škod s nim nějaký prostředek dle uznání se učiniti můž*“.¹³⁹ Zda a případně v jaké podobě mu byla nakonec poskytnuta pomoc, o níž žádal, však již zápisy v radním manuálu nevyprávějí.

Dosud jsem se podrobně zabýval osudy mlýnů v poněkud specifickém postavení ve vztahu k městu. Jednalo se o dva mlýny přímo patřící Soběslavi a jeden stojící uvnitř hradeb, který byl označován jako „*spolu městský dům*“.¹⁴⁰ Jan Kalivoda coby vlastník městského domu totiž požíval poněkud jiných práv než majitelé domů z předměstí nebo ostatní soběslavští poddaní. Tato rozdílná práva lze ukázat na příkladu soběslavských mlynářů z předměstí a jejich vyrovnávání se s povodněmi.

Jižně od města stály přibližně od poloviny 16. století dva mlýny, tradičně nazývané jako Andělský a Suchý, i když jejich výstavba byla patrně spojena se jménem jediného zdejšího mlynáře, Matěje Suchého. Mlýnská kola obou byla poháněna vodou z Andělské stoky, která spojovala rybník Nadýmač, a tím i soustavu rybníků nad Soběslaví, s řekou Lužnicí. Výše proti proudu ležící Andělský mlýn získal svůj přídomek patrně podle Beneše Anděla, zetě Matěje Suchého, který byl jeho druhým známým majitelem. Od té doby byli i jeho další vlastníci označováni příjmením „Anděl“, třebaže se tak vůbec nejmenovali.¹⁴¹ V období, o němž pojednávám v této diplomové práci, byl majitelem mlýna nejprve Mikoláš Anděl. Ten však „*jsouce v těžké nemoci postaven*“ zveřejnil před svědky svou poslední vůli, která byla též 25. 5. 1729 zapsána a po jeho smrti 14. června téhož roku zveřejněna na radnici za přítomnosti dědiců. Podle ní měl mlýn nadále zůstat majetkem Mikolášovy manželky Mandeliny a po její smrti měl přejít na syna Jana, který by vyplatil ostatní dědice.¹⁴² Podle zápisu v gruntovní knize však již o několik měsíců později, 25. října, postoupila mlýn vdova Mandelina svému synu Janovi, který postupně v následujících více jak dvaceti letech splácel podíly z dědictví svým příbuzným.¹⁴³

Dále po proudu Andělské stoky se pak nacházel mlýn řečený Suchý,¹⁴⁴ při jehož stavbě si radní vymínili, že zdejší mlynáři budou moci využívat jen přebytečnou vodu, kterou nebudou potřebovat rybníky ležící výše proti proudu. Mlynáři též měli za povinnost na svoje vlastní náklady opravovat a čistit Andělskou stoku.¹⁴⁵ V mnou sledovaném období vlastnil mlýn Pavel Waismon a po jeho smrti vdova Dorota Waismonová, která mlýn 30. 7.

¹³⁹ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 287v.

¹⁴⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 291r.

¹⁴¹ O historii Andělského mlýna více Klempera, Josef. 2002. *Vodní mlýny v Čechách V*. Praha: Libri, s. 133–134 a Lintner, Petr, 2010: 53–54.

¹⁴² SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1084, kart. 138.

¹⁴³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 642, kniha zápisů domů předměstských, kniha 308, f. 685v–687v.

¹⁴⁴ K historii Suchého mlýna blíže Klempera, 2002: 131–133 a Lintner, Petr, 2010: 53–54.

¹⁴⁵ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 635, kniha gruntovní, kniha 301, f. 356v–357r, záznam o výstavbě mlýna a podmínkách spojených s jeho provozováním.

1731 prodala Janovi Kopeckému, jehož při prodeji zastupoval otec Bartoloměj, a to za sumu 1000 zlatých rýnských. Ve svém vlastnictví si pak ještě ponechala rybníček, sádky a kus zahrady u cesty, na něž ale nový majitel mlýna získal předkupní právo.¹⁴⁶ Od té doby zůstal mlýn v držení rodiny Kopeckých, a to až do roku 1794.

Již dříve jsem vyložil, že jedním z hlavních pramenů pro tuto práci jsou různé žádosti mlynářů i dalších poddaných o nějakou formu pomoci po povodních a že si patrně tehdejší obyvatelé byli dobře vědomi, kdo z nich má reálnou šanci takovou pomoc získat, a proto většina z nich ani nežádala a o jejich osudech nevíme téměř nic. Právě na příkladu jedné žádosti Jana Kopeckého o „*pomoc na stavení ... mlejna*“ lze ukázat další překážku, která omezovala přiznávání různých forem pomoci od městské rady – dům stojící na předměstí. Na zasedání rady 13. 4. 1734 byl mlynář Kopecký v odpovědi na svou žádost nejprve upozorněn, že sice „*není obyčejně na předměstí přívarky udělovati*“, ovšem vzhledem k tomu, že mlynář je „*skrz jeho mlejn měšťanstvu pohodlný*“, získá z obecních peněz 5 zlatých rýnských a 30 krejcarů.¹⁴⁷ Městská rada tedy dala jasně najevo, že pomoc obyvatelům žijícím na předměstí Soběslavi, v tomto konkrétním případě „*přívarek*“ piva z městského pivovaru, neuděluje, ovšem mlynář, byť z předměstí, je pro ostatní natolik užitečný, že jeho žádosti je výjimečně ochotna vyhovět. Ještě zřetelněji to plyne z odpovědi na žádost, kterou radním přednesl předměstský mlynář Pavel Wolf.¹⁴⁸ Přestože nakonec obdržel pomoc ve formě přívarku piva za 11 zlatých rýnských, vymezila se městská rada vůči jeho žádosti nebývale kriticky: „*K podivení jest, že supplicant jakožto předměstský soused na svůj od vody zrujnýrovaný mlejn se opovažuje celý var piva k pomoci žádati, kde ví, že ne předměšťákův, nýbrž toliko měšténinův várky jsou, a tak dle slušnosti z várek na předměstí žádná pomoc nepatří...*“.¹⁴⁹

V souvislosti s nápravou škod vzniklých z důvodu povodně vystupují mlynáři Kopecký a Anděl v pramenech ještě jednou. Představitelé městské rady jim totiž na zasedání 28. 9. 1740, tedy zhruba měsíc po další katastrofální povodni, sdělili, že „*poněvadž již po druhý povodeň Nadýmač strhla a jim mlynářům ten rybník (kterej prv sama obec spravila) kužitku jest, aby aspoň nyní na správu téhož 60my zlatými concurirovali*“ (tj. přispěli, pozn. OH).¹⁵⁰ Tady se podle všeho role žadatele a toho, kdo pomoc poskytuje, obrací. Rybník Nadýmač patřil obci, z jejíhož rozpočtu též měly být financovány potřebné opravy. Jelikož však byl v průběhu čtyř let dvakrát zásadně poničen,

¹⁴⁶ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 642, kniha zápisů domů předměstských, kniha 308, f. 670r–671r.

¹⁴⁷ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 135r.

¹⁴⁸ Ve všech mnou prostudovaných pramenech se jeho jméno vyskytuje pouze při příležitosti této žádosti, a proto o něm nejsem schopen sdělit nic konkrétnějšího.

¹⁴⁹ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 163v–164r.

¹⁵⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 287r–287v.

obrátila se městská rada i na ty, kteří z jeho existence bezprostředně těžili (Andělská stoka přiváděla vodu na tamější mlýny právě z tohoto rybníka), tedy na oba mlynáře, přičemž argumentovala obdobně jako například mlynář Jan Kalivoda, když žádal o pomoc na opravu tzv. zájezku, nebo patrně i sám Jan Kopecký v žádosti z dubna 1734. Tedy tím, že rybník jim „*k užitku jest*“, třebaže oni nemají povinnost se o něj starat. Bohužel se v pramenech nedá dohledat, zda mlynáři na opravu rybníka nakonec přispěli, ovšem i tak může toto prohlášení soběslavských radních společně s dalšími již citovanými přiblížit rozdíly mezi normativně danými pravidly a jejich praktickým naplňováním. Různé uznávané zvyklosti i psané smlouvy nebránily radním v případě potřeby přispívat a pomáhat i těm, kteří na takovou pomoc neměli nárok, na druhou stranu byli schopni požadovat po poddaných i to, co nebylo jejich povinností, ovšem vždy v případě, kdy se jednalo o prospěch většího množství lidí.

Předchozí kapitolu jsem uvedl několika citáty ze *Soběslavských pamětí*, v nichž je k povodni z roku 1736 zmínka ještě o dvou postižených mlynářích: Cikhartovi a Hlinákovi. K těm lze ovšem dohledat jen několik málo informací. Cikhartův mlýn se nacházel na tábořském předměstí těsně u cesty do Tábora na Černovickém potoce a byl pravděpodobně vystavěn již ve 14. století. Povodeň z léta roku 1736 zde měla údajně zničit jez, lávku a poškodit zdivo i vnitřní mechanické zařízení mlýna.¹⁵¹ Mlýn Vavřince Hlináka se nacházel daleko výše proti proudu Černovického potoka. Autor *Soběslavských pamětí* při popisu škod způsobených touto povodní poznamenává, že „(povodeň) *Hlinákovi málo co nechala, jez i pilu jemu vzala*“.¹⁵² Vavřinec Hlinák se s povodní jistě setkával podobně často jako ostatní soběslavští mlynáři, ovšem s jeho jménem je v pramenech spojena již jen jedna žádost o pomoc z 27. 9. 1735. V ní se obracel na městskou radu z důvodu „*velké vody*“. Žádal konkrétně o „*nějakou pomoc ... a neb aspoň, když polí toliko pod 7 strychů má a jako pololáník platy vybejvá, aby se mu něco platu slevilo*“.¹⁵³ Tento způsob náhrady byl zjevně pro radní přijatelnou alternativou k přímé finanční pomoci, neboť poukazoval na jistou nespravedlnost ve vyměření povinných odvodů mlynáře, a proto žádosti vyhověli a snížili mu na dobu tří let kontribuční odvody.¹⁵⁴ Poslední soběslavský mlýn, který zde zmíním, byl od roku 1638 do roku 1760 v majetku rodiny Brousků a podle ní též nazýván. Jeho existence je doložena již v 15. století. Pro město měl vpravdě strategický význam, neboť na jeho jezu bývala udržována stálá hladina vody pro Nový rybník, z něhož vedl

¹⁵¹ Tento výčet spolu se stručnou historií mlýna nabízí Lintner, Petr, 2010: 70–72. Jeho údaje jsem nebyl schopen nikde ověřit. Autor *Soběslavských pamětí* zmiňuje pouze zničení jezu. Zronková, 2007: 153.

¹⁵² Zronková, 2007: 153.

¹⁵³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 168v.

¹⁵⁴ Kontribucemi byly označovány odvody panovníkovi určené mj. ke krytí jeho vojenských výdajů.

vodovod do kašny na náměstí.¹⁵⁵ V souvislosti s povodněmi se však v pramenech nikde nevyskytuje.

III. 2. 3. Povodní splavený materiál

V předchozí kapitole jsem se pokusil na základě žádostí o pomoc projednávaných radou města Soběslavi a některých dalších pramenů přiblížit dopady povodní na zdejší mlynáře, kteří byli z povahy své profese opakovaně vystavováni ničivým účinkům této živelní katastrofy. V následující kapitole bych rád probral některé další aspekty těchto povodní.

Logickým důsledkem každé povodně je i – eufemicky řečeno – přemístění nejrůznějšího materiálu, a to často na poměrně velké vzdálenosti. Pokud se rozvodnil potok (řeka), pak nejčastěji odnášel dříví, které bývalo uskladněno vedle pil a mlýnů, kde se zpracovávalo. O tom, že se jednalo o poměrně běžnou zkušenost tehdejších obyvatel, svědčí skutečnost, že je problematice odplaveného dříví věnován i jeden samostatný článek Obnoveného zřízení zemského z roku 1627, konkrétně Q 45: „*Jestližeby se přihodilo, žeby někomu dříví skrze povodní neb jináče uplynulo a na cizího pána grunt se dostalo: tehdy pán toho gruntu tomu, komuž to dříví bud' na mále neb na mnoze náleží, beze všeho jeho vyplacování má zcela a zauplna navrátiti a propustiti.*“ Pokud by dříví nebylo vráceno právoplatnému majiteli, mohl ho tento na neoprávněném držiteli vymáhat před komorním soudem. Pouze v případě, kdy se majitel panství, na něž povodeň dříví splavila, rozhodl s pomocí svých poddaných toto dříví vytahovat z vody a bránit mu tak v další cestě po vodě, náležela mu za to od jeho vlastníka nějaká odměna.¹⁵⁶ Přesně k této situaci došlo i na Soběslavsku po povodních v letech 1736 a 1740. Dne 26. 7. 1736 adresoval svůj dopis soběslavskému purkmistrovi a městské radě v Soběslavi purkrabí ze statku Dírná¹⁵⁷ s žádostí, aby se mu „*netoliko takové již vynašlé* (dříví, pozn. OH), *ale i také, co by se dálejić při odpadnutí více vody vynajíti mohlo, zpátkem vzíti se dovolilo*“. Dírenský purkrabí navíc v tomto dopise nabízí jistou nespécifikovanou odměnu, která jde daleko za jeho povinnosti, jež vyplývají z citovaného článku Q 45, neboť v tomto případě už by se nejednalo o placení za aktivní bránění v dalším „plynutí“ tohoto dříví, nýbrž za pouhé dovolení ho odvézt.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Lintner, Petr, 2010: 67–70.

¹⁵⁶ Jireček, Hermenegild (ed.). 1888. *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627*. Praha: Nákladem F. Tempského, s. 480.

¹⁵⁷ Obec ležící přibližně 10 km východně od Soběslavi na Dírenském potoce.

¹⁵⁸ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1091, kart. 188.

V zásadě opačnou cestou se vydal Václav Netolický z Eisenberka, vlastník Přehořova,¹⁵⁹ statku, který přímo sousedil se Soběslaví, respektive s její vesnicí Chlebov. Ten místo nabídky odměny volil ve svém dopise z 30. 7. 1736 spíše razantní upozornění na ta právní ustanovení, včetně článku Q 45 Zřízení zemského, podle nichž má nárok na odvezení dříví, které bylo z důvodu povodně splaveno na cizí, v tomto případě soběslavské panství. Měl k tomu však vážný důvod, neboť podle něj bylo toto právo jeho správci, který chtěl dát z Přehořova povodní odnesené dříví odvézt zpět, odepřeno. Dřevo prý mělo zůstat na místě, kam ho donesla voda.¹⁶⁰ To však mohlo znamenat, že by z něho velmi brzy nezůstalo vůbec nic, o čemž svědčí například následující pramen. Jedná se o dopis od „pana administrátora“ z Přehořova, datovaný 23. 8. 1740, tedy den po další ničivé povodni. Podle informací přehořovských mlynářů se opět většina dříví z Přehořova nacházela na pozemcích patřících Soběslaví, ovšem toto dříví měli zdejší poddaní rozřezávat na menší kusy „a na forách sobě domů vyvážeti“. Reakce „administrátora“ na toto protiprávní jednání se jeví jako dosti mírná a stojí za to ji ocitovat vcelku: „Z které příčiny laskavých pánů sousedů sousedsky a zdvořile žádáme, by psaným poddaným i obyvatelům vrchnostlivě zapověditi, by takové dříví vcele na svém místě zachovati a nikoli kaziti dopustiti, i následovně při pohodlnosti času to, co k statku Přehořovu patří, odvésti dáti nikoliv protimyslný býti sobě oblíbili...“.¹⁶¹ Skutečnost, že poddaní využili příležitosti, která se jim nečekaně nabídla, aby si trochu přilepšili, nebyla jistě výjimečná. O tom svědčí i pokuta ve výši dvou kop míšeňských grošů udělená Petru Lintnerovi 20. prosince téhož roku, neboť „od povodně vyvrácené rybniční obecní trouby na dříví zdělal a domů odvezl“.¹⁶² Co se týče jiného materiálu než dřevo, který někdo získal díky povodni a který se mi podařilo dohledat, mohu uvést pouze jediný příklad. V Soběslaví byl 1. 10. 1740 kvůli krádeži kabátu a třech zlatých rýnských vyslýchán Jan Mejtnej(?). Kromě mnoha otázek, jež se týkaly přímo dotčené krádeže, mu byly položeny i takové, jejichž cílem bylo zjistit, jakých dalších protiprávních činů se dopustil, a proto byl tázán i na původ věcí, které se u něho v době zatčení našly. Takto došlo i na otázku: „Kde se ten kus vlny vzal, co se u tebe našla!“ Na to Jan Mejtnej odpověděl: „Tu vlnu sem po povodni na louce zakalenou blátem našel, můj hospodář to dokáže.“¹⁶³ S touto odpovědí se vyšetřovatel zjevně spokojil, neboť se k tématu v následujících otázkách již nevrátil. Jestli tento odlišný postup v případě vlny, na rozdíl od dřeva, byl dán její zanedbatelnou hodnotou, tím, že se

¹⁵⁹ Václav Netolický byl od roku 1725 rovněž hejtmanem bechyňského kraje, z čehož plyne, že nebyl jen „řadovým“ majitelem sousedního panství, nýbrž disponoval i jinou (silnější) formou autority.

¹⁶⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1091, kart. 188.

¹⁶¹ TAMTÉŽ.

¹⁶² SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 293r.

¹⁶³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 745, kriminální protokol, kniha 411, f. 100v.

o ni nikdo nepřihlásil, nebo že právní předpisy neupravovaly obecně vlastnictví jiných věcí odnesených povodní kromě dřeva, neumím posoudit. Ovšem i tato vlna před povodní někomu patřila a Jan Mejtnej to podle všeho nebyl.

III. 2. 4. Reakce úřadů na živelní pohromu

Dalším tématem, jemuž bych se rád v souvislosti se soběslavskými povodněmi alespoň ve stručnosti věnoval, je bezprostřední reakce úřadů na živelní události. Za vhodný příklad, na němž lze toto ilustrovat, považuji živelní pohromu ze srpna 1740. Povodeň společně s krupobitím zasáhla Soběslavsko v noci z pondělí 22. na úterý 23. srpna. Soběslavští radní poslali hned v úterý do Třeboně hejtmanovi panství Augustinu Ferdinandu Olbrichtovi zběžný popis škod, který jsem citoval na samém začátku kapitoly III. 2. 1., a připojili žádost o vyslání „comisse“, která by sepsala a potvrdila povodňové škody.¹⁶⁴ Třeboňský hejtman odpověděl dopisem odeslaným do Soběslavi ve čtvrtek 25. srpna. V něm velice lituje vzniklých škod,¹⁶⁵ ovšem zároveň se podivuje, „že tak pozdě mně se správa dala“, což lze vysvětlit nejspíše tím, že se k němu dopis odeslaný ze Soběslavi již v úterý nedostal včas. Městskou radu dále informuje, že „comissi krajskou“¹⁶⁶ ... již včera (tj. ve středu 24. 8., pozn. OH) žádal“ a že v pátek 26. srpna dopoledne přijede z Třeboně do Soběslavi „pan contribučný ... s panem comissařem“, aby pomohli při sepisování povodňových škod. Zároveň upozorňuje, že krajská komise, kterou si sám vyžádal na třeboňské panství, by měla vyšetřit, zda povodeň, která započala protržením rybníka v Dírné, byla způsobena pouze množstvím vody, „nebo skrze lakomost mynáře zbytečná voda se zdržovala, a tak snad potom tu velkou škodu učinila“. Poslední věta dopisu pak určuje, jaké škody je třeba řešit nejnaléhavěji: „Silnice potrhané, at' se hned bez odkladu spravějí, aby pocestní bezpečně passírovati (tj. cestovat, pozn. OH) mohli“.¹⁶⁷ Kdy přesně došlo v Soběslavi k sepsání povodňových škod nelze určit, neboť datum na soupisu, který je uložen v soběslavském městském archivu, je nečitelné. K dispozici jsem měl ale konečný seznam škod za celé třeboňské panství, neboť zasažena pochopitelně

¹⁶⁴ SOBA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4E 36.

¹⁶⁵ Srov. „... s nemalou outrpností sem vyrozuměl (rozuměj zprávu o způsobených škodách, pozn. OH), bůch všemohoucí rač sám pomocníkem býti a škodu trpěcí potěšiti“. TAMTÉŽ.

¹⁶⁶ Město Soběslav i panství Třeboň patřilo pod Bechyňský krajský úřad. V této době v jeho čele stáli ještě dva hejtmané a jejich hlavní agendou byla správa kontribucí a postupně i kontrola nad celou soustavou patrimoniální správy. Mimořádně důležitou úlohu měli i při správě vojenských záležitostí a v policejní, soudní a politické agendě. Až do reformy z roku 1751 byly krajské úřady stále formálně pokládány za stavovské reprezentanty, teprve pak došlo k jejich faktickému zestátnění. Janák, Hledíková, Dobeš, 2005: 133 a 159–161.

¹⁶⁷ Koncept dopisu se nachází v SOBA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4E 36. Čistopis, který se s ním až na drobné stylistické úpravy shoduje, je uložen v SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1091, kart. 188.

nebyla jen Soběslav a statky v jejím vlastnictví, a ten byl datován 28. srpna. Zde musím zdůraznit, že na tento den v roce 1740 připadala neděle a že podrobný soupis škod byl vyhotoven přibližně pět dní po proběhlé povodni! Mimořádnost této skutečnosti vynikne především při bližším nahlédnutí do zmíněných soupisů. Ty obsahují seznam jmen všech hospodářů spolu s údaji, kolik obilí zaseli na zimu, kolik na jaře a kolik z toho bylo zničeno. Pro tyto informace bylo nutné všechny dotčené hospodáře nejprve shromáždit a přítomný kontribuční písař¹⁶⁸ pak mohl jimi nahlášené údaje zapsat. Součástí soupisů škod jsou proto i přiložené texty přísah hospodářů, kdy „*kleče na kolenách svých, dvouma na crucifix položenýma prsty pravice své takovou jim stalou škodu jeden každéj vyzna*“,¹⁶⁹ a písaře, který zase přísahal, že zapsal jen to, co poddaní odpřisáhli. Jediný rozdíl mezi dokumentem uloženým v Archivu města Soběslavi a ve fondu Velkostatek Třeboň, kromě toho, že třeboňský soupis obsahuje i údaje z dalších povodní a krupobitím postižených míst, je ten, že soběslavský soupis uvádí i jména hospodářů, u nichž není žádný záznam. Lze si to vysvětlit přinejmenším dvěma způsoby: buď se v době, kdy byl soupis vytvářen, nestačili dostavit, nebo žádnou škodu neutrpěli.¹⁷⁰ Zbývá ještě zmínit, k čemu tento soupis vlastně primárně sloužil. Povodněmi postižení lidé totiž takto fakticky žádali o snížení nebo prominutí rozličných odvodů, které museli prostřednictvím krajských úřadů posílat do panovnické pokladny. Prohlášení, že z důvodu utrpěných škod nemohou tyto dávky odvádět, bylo i součástí jimi vykonané přísahy.¹⁷¹

III. 2. 5. Jiné důsledky povodní

Kromě uvažování nad tím, jaký všechn materiál povodeň odnášela a jaké spory to mohlo vyvolat, či pokusu o postižení reakce úřadů na povodeň z roku 1740, mi ještě zbyly některé zajímavosti, které si dovolím shrnout do jedné stručné kapitoly. Předně pokládám za hodné pozornosti, že práce na odstraňování škod po povodni mohla sloužit jako náhrada

¹⁶⁸ Písař, který na panství odpovídal za výběr berní a s tím spojenou účetní agendu.

¹⁶⁹ SObA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4E 36.

¹⁷⁰ Pokusil jsem se v tomto případě provést alespoň přibližnou statistiku, a to pochopitelně nikoli s nárokem na úplnou přesnost, neboť písmo v pramenech není vždy dobře čitelné a navíc se v nich často škrtá. Soupis škod po povodni, který je uložen v Archivu města Soběslavi, obsahuje celkem 182 jmen hospodářů, z nichž u 108 udává nějakou vzniklou škodu. Tito hospodáři zaseli celkem 1098 strychů a 2 věrtele obilí, přičemž škody, které jim měly vzniknout z důvodu povodně a krupobití uvádějí v celkové výši 269 strychů. Postižen byl tak více než každý druhý hospodář – pokud přijmeme úvahu, že ti, jejichž jména figurují na seznamu a zároveň neudali žádnou škodu, také nebyli povodní a/nebo krupobitím postiženi. Zničena pak byla celkem přibližně jedna čtvrtina zasetého obilí. Jen pro zajímavost poznamenávám, že jsem se sám pokusil sečíst údaje uvedené v tomto seznamu a že jsem došel k výsledkům, které se jen zanedbatelně lišily od součtů, jež provedl tehdejší písař.

¹⁷¹ Poddaní přísahali, že z důvodů utrpěných škod nemohou císaři odvádět „kontribuci“ a jiné „daně“.

trestu. Na zasedání městské rady 24. 4. 1737 bylo totiž „*jednáno strany krádeže obilí v stodolách obecních od mlacův, jak trestáni býti mají. Následovně zavřeno, poněvadž na nich není co vzíti, aby za svůj vejtupek v poutech na rybníčních stržích pracovali.*“¹⁷² Další zajímavosti lze nalézt v městských účtech. Tak například na podzim 1737 obdržela vdova Grünholzová z obecního pivovaru jedno vědro piva za to, že v létě nechala přes své pole jezdit vozy s kamením na opravu obecních rybníků.¹⁷³ Z toho myslím plyne, že si obecní radní nemohli dovolit ani v případě nápravy velké živelní pohromy poškozovat něčí majetek, byť by se jednalo o poddaného a vlastně „nevolníka“. Přestože nejsem schopen vyčíslit alespoň přibližné náklady na odstraňování povodňových škod, které museli vynaložit soběslavští radní, lze odkázat na konkrétní tři položky, proplacené na podzim 1737, které se toho přímo týkají. Celých 655 zlatých rýnských 15 krejcarů bylo vyplaceno Franzovi Malinovi, mistru rybníkářskému, který spolu s nádeníky a mnoha „robotnými lidmi“ spravoval tři protržené obecní rybníky – Obloučný, Nadýmač a Potočný –, na čemž všichni společně pracovali od 20. března až do konce září.¹⁷⁴ Dalších 78 zlatých rýnských 12 krejcarů bylo vyplaceno zednickému mistru Janovi Knoblovi, a to za nalámání 276 sáhů kamene na spravení poškozených rybníků.¹⁷⁵ Třetí položkou je platba 38 zlatých rýnských Janovi Kalivodovi za práce na rybníku Nadýmač, kterou jsem již výše citoval. Tyto potvrzené výdaje, které byly zcela jistě vynuceny výhradně povodní z léta roku 1736 a zcela určitě nebyly jediné, celkem dosáhly částky 771 zlatých rýnských 27 krejcarů, což přibližně odpovídá jedné desetině veškerých příjmů města v běžném druhém pololetí roku.¹⁷⁶

V případě splaveného dříví z jednoho panství na jiné jsem již poukázal na to, jak mohla povodeň ovlivnit vzájemné „sousedské“ vztahy. Mezi archiváliemi jsem však našel ještě jeden příklad tohoto „přeshraničního“ vlivu povodní. Držitel přehořovského panství se v dopise z 30. 7. 1736, který jsem již výše zmiňoval, obracel na soběslavské radní s prosbou, aby mu umožnili opatřit si na pozemcích města potřebný „*drn a rum* (tj. kamení, pozn. OH)“ na opravu jeho poničeného mlýna a rybníků. Sám totiž vhodný materiál na svých pozemcích v blízkém okolí poškozených staveb neměl a musel by ho proto „*na velkou vzdálenost s ... největší outratou, která beztoho bud' bohu žalováno velká dosti bude, přivážeti dát*“.¹⁷⁷ Je zajímavé sledovat jeho následnou argumentaci. Připouští sice, že

¹⁷² SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 211r.

¹⁷³ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737, položka č. 64.

¹⁷⁴ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737, položka č. 144.

¹⁷⁵ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737, položka č. 80.

¹⁷⁶ Druhé pololetí roku 1737 se však svou bilancí příjmů a výdajů v městském účetnictví za sledované období zcela vymyká, o tom ale více později.

¹⁷⁷ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1091, kart. 188.

tím způsobí soběslavským poddaným, konkrétně obyvatelům vsi Chlebov, která s Přehořovem sousedí a kde chtěl potřebný materiál získat, určitou škodu, ovšem nikoli trvalou. Navíc se fakticky zavazuje, že je ochoten v budoucnosti tuto službu v jiném případě oplatit: „... pravda jest, že skrz srýpání drnu na nějaký čas pažit se zkazí, však v nějakým roku neb dvouch zase vyroste, a tak velké škody skrz to se obci Chlebovskej nadělati nemůže. Já zase v jiných sousedských případnostech mé dobré mínění prokázati volen jsem...“.¹⁷⁸

Tuto kapitolu bych rád uzavřel dvěma událostmi, které se vážou k samotnému konci roku 1740. Navečer dne 28. prosince postihla Soběslavsko větrná smršť, která podle *Soběslavských pamětí* poničila mnohá stavení a vyvrátila tisíce stromů.¹⁷⁹ Soběslavští radní reagovali na novou pohromu o dva dni později zákazem vstupu do obecních lesů a odnášení polámaného dříví pod pokutou 4 kop grošů. Vůbec poslední zápis v příslušné knize radního manuálu a tím i roku 1740 shrnuje myslím docela výstižně sílu a rozsah dvou živelních pohrom, které město v tomto roce postihly. Městská rada se 30. prosince usnesla, „... aby z ohledu těžských časů místo 37 strychů, toliko na každou várku po 35 stryších sladu se dávalo“.¹⁸⁰

III. 2. 6. Nejzajímavější zjištění související se soběslavskými povodněmi

Na samotný závěr oddílu III. 2., který je založen na výzkumu archivních pramenů, jsem si ponechal několik podle mého mínění nejdůležitějších a nejzajímavějších zjištění. První z nich je rázu povýtce faktografického a jedná se o opravu datace druhé ničivé povodně na Soběslavsku v létě roku 1740. Autor *Soběslavských pamětí* totiž uvádí – a přebírají to od něj i další¹⁸¹ – že k této povodni došlo „okolo svatého Jakuba“,¹⁸² což by odpovídalo 25. červenci. Mnou prostudované prameny však nade vší pochybnost prokazují, že povodeň udeřila až přibližně o měsíc později, konkrétně navečer 22. srpna.¹⁸³

Druhé zajímavé zjištění, které pokládám za zvláště důležité, vyplývá z žádosti měšťana Mikoláše Jakubce, kterou projednávala rada města na svém zasedání 2. 5. 1731.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ.

¹⁷⁹ Zronková, 2007: 155.

¹⁸⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 294r. Výsledkem tak bylo pivo s nižším obsahem alkoholu.

¹⁸¹ Například Antonín Lekesch, autor vlastních „pamětí města“, který se narodil v lednu roku 1733, nebo tvůrce nejnovější knihy o historii města, Petr Lintner. Viz KNM, sign. V D 31, A. Lekesch, Poznamenání některých pamětí města Soběslawy, f. 68v a Lintner, Petr, 2008: 191.

¹⁸² Rozsáhlejší citát z tohoto pramene uvádím v úvodu kapitoly III. 2. 1.

¹⁸³ Detailnější popis povodně viz kapitola III. 2. 4.

Mikoláš Jakubec patrně žádal radu o odpuštění zbývající části kupní ceny pozemku, na němž stál jeho dům a kterou městu postupně splácel. Účel žádosti není z důvodu stručnosti zápisu v radním manuálu zcela jasný, ovšem já zde chci vyzdvihnout především její odůvodnění. Jakubec žádá o pomoc proto, „... *poněvadž domek svůj větším dílem zatopen mívá, a od toho zatápění se mu velice rujnýruje*“.¹⁸⁴ Proč to pokládám za důležité? Upozorňuji na rok, v němž byla tato žádost předložena, je to více jak pět let před první velkou povodní v Soběslavi ve sledovaném období. Z toho plyne, že Mikoláši Jakubcovi působily škody i povodně daleko menšího rozsahu, a navíc je pravděpodobné, že si místo pro stavbu domu vybral sám. Svou žádost též neformuluje tak, že by se jednalo o ojedinělou událost, nýbrž o docela pravidelný jev. Přesto tam dál bydlel i s rodinou a mnoha dětmi, ačkoli jeho živnost nebyla na vodu nijak přímo navázána. Soběslavští radní mu nakonec částečně vyhověli, o čemž svědčí formulace: „*Ač sice již supplicantu 4 kopy se odpustili, nicméně z ohledu jeho chudoby a množství dítek ještě 1 kopa se passiruje* (tj. odpouští, pozn. OH)...“.¹⁸⁵ Jméno Mikoláše Jakubce se vyskytuje v radním manuálu ještě dvakrát a to vždy v souvislosti s jeho žádostí o nějakou formu odměny za to, že „*dohlížel na škodlivá mračna*“. V prvním případě z 26. 11. 1732 dostal odpověď, že to „*jest jeho povinnost, protože za to od toho, za koho zvoní, svou mzdu dostává*“, ovšem opět „*z ohledu supplicanta chudoby, aby se tak lépe s dítky svými živiti mohl*“ obdržel z obecních sýpek půl strychu žita.¹⁸⁶ Jeho druhá žádost byla projednávána 30. 9. 1734, opět obdržel půl strychu žita, ale tentokrát zde chybí jakékoli odvolání na jeho chudobu či velký počet dětí.¹⁸⁷ Ovšem zpět k žádosti o odpuštění zbylého dluhu za pozemek. Považuji ji totiž za důležitý doklad skutečnosti, že již v této době se nemohli všichni před povodněmi chránit tak, že si prostě nestavěli domy v záplavových oblastech. Jistě, tuto ojedinělou zmínku nelze přeceňovat a pokoušet se na jejím základě o nějaké zobecňující závěry, ale pokládám ji minimálně za zásadní v tom smyslu, že jako přinejmenším problematické ukazuje názory, podle nichž se „naši předkové“ dokázali před povodněmi jednoduše chránit tak, že „šli vodě z cesty“.¹⁸⁸ Předpokládá se sice, že mimořádně silné povodně postihly mnohé tehdejší obyvatele, ale v případě Mikoláše Jakubce máme co do činění určitě s vlivem povodní menšího rozsahu a pobyt v místech, která jsou náchylná k častému zaplavování, nebyl vynucen ani způsobem jeho obživy jak tomu bylo například u mlynářů. Za poměrně signifikantní pak pokládám i skutečnost, že se zjevně jednalo o člověka velmi chudého. Lze samozřejmě namítnout, že jeho žádost z května roku 1731 byla spíše účelová a měla

¹⁸⁴ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 47v.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ.

¹⁸⁶ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 90v.

¹⁸⁷ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 144v.

¹⁸⁸ K tomu více ve čtvrté závěrečné části diplomové práce.

mu dopomoci k nějaké nepodložené výhodě. K tomu poznamenávám, že i kdyby tomu tak bylo, musel použít takový argument, který by byl uvěřitelný, pravděpodobný a pro městské radní přijatelný, tedy že pokud k tomu ve skutečnosti nedošlo, mohlo se to klidně stát, neboť například jiní obyvatelé města tuto zkušenost měli. Nicméně se mi zdá, že v tak malém městě, jakým byla tehdejší Soběslav, bylo možno lehce ověřit, zda je žádost podložena pravdivými informacemi, či nikoli, a radní ve své odpovědi navíc Jakubcovo tvrzení nijak nerozporovali.

Nyní se přesunu ke třetímu zajímavému zjištění, které jsem učinil na základě studia archivních pramenů. Jedná se o popis jednoho sice lokálního, ale přesto výrazného dopadu povodně z léta roku 1736. Šlo o zanesení potoka „*podemlejnem přehořovským*“, tedy na pozemcích statku Přehořov, jenž přímo sousedil se vsí Chlebov.¹⁸⁹ Právě z této vsi přišli 7. 5. 1737 za přehořovským hejtmanem Jiřím Antonínem Čermákem tři „sousedé“ s žádostí, „*v příčině ... potoka, kterež skrze velkou povodeň zanešený jest, by se jim nový potok vzdělati dovolilo*“.¹⁹⁰ Hejtman však jejich žádost razantně odmítl „*a je sousedsky, by od svého předsevzetí upustili, napomínal, což oni i také učiniti přislíbili*“. Ovšem přesně deset dní poté hejtman Čermák zjistil „*... s velikým podivením, že týž potok v nově vzdělaný, kde sice nikdy nebyl ... proti všemu právu vzdělán jest*“. Z tohoto důvodu se hned následující den obrátil dopisem na soběslavské radní a žádal je, aby nařídili svým „*... poddaným chlebovským mocí vrchnostenskou, by oni bez odkladu ten od starodávna bývalý potok vyprázdnili, neméně ten v nově vzdělaný ale neprodleně zaházeli*“.¹⁹¹ Další vývoj tohoto sporu je obtížně sledovatelný, ale snad o něm vypovídá dopis přehořovského důchodního písaře adresovaný soběslavskému magistrátu 8. října téhož roku. V něm se důchodní ujistňuje, že soběslavští „*zejtřejšího dne ty od povodně zanešené potoky skrze chlebovské sedláky vyprázdniti dáti chtějí*“ a zároveň informuje, že jakožto zástupce přehořovského statku vyšle na místo „*zdejšího sádeckého, který všechnu povědomost má, aby při nich byl a jim pomáhal*“ a také purkrabího.¹⁹² Tento příklad dalšího typu důsledků povodní je podle mě zajímavý především tím, že je ve sledovaném období jediným dokladem dopadu této živelní pohromy na samotné přírodní prostředí. Dosud jsem totiž popisoval jen škody způsobené na stavbách (budovy, rybníky, jezy) či obhospodařovaných pozemcích (pole, louky).

Za poslední důležité zjištění pokládám to, že jsem v pramenech leccos vůbec nenašel. Nikde jsem se neseťkal se zprávou o úmrtích či vážných zraněních, které by bylo

¹⁸⁹ O těchto vsích jsem psal již výše, viz kapitoly III. 2. 4. a III. 2. 5.

¹⁹⁰ SOKA Tábor, AMS, inv. č. 1099, kart. 240.

¹⁹¹ TAMTÉŽ.

¹⁹² TAMTÉŽ.

možno dávat do souvislosti s povodňemi. Rovněž jsem nezaznamenal úsilí vedoucí k nějaké formě preventivních opatření, které by tehdejší obyvatelé Soběslavska nebo přímo městská rada učinili, aby předešli škodám při budoucích živelních událostech. Tuto poslední skutečnost by mohla vysvětlit následující formulace ze *Soběslavských pamětí*: „Pročež buď P[án] Bůh pochválen, že nás všechny metličkou boží navštívití ráčil, Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal. Ovšem velikou ourodu nám ukázati ráčil, však ale pro naše nepravosti nám zase vzal a i ještě s povodněma trestal.“¹⁹³ Tato formulace jako by naznačovala, že myšlenky na nějaká preventivní opatření byly lidem v raném novověku zcela cizí, neboť se plně spoléhali na „milosrdenství Boží“. Domnívám se však, že ji je třeba číst spíše jako deklaraci náležitých „křesťanských hodnot“, která patřila k žánru městské kroniky, než jako odraz faktického přístupu tehdejších lidí ke světu, jenž je obklopoval.¹⁹⁴ Tento svůj „dojem“ však nejsem schopen nijak průkazně doložit, a měl by se proto stát předmětem dalšího ověřování.

III. 3. Shrnutí všech zjištění o soběslavských povodních

Každé dekódování je nové zakódování.

David Lodge, Svět je malý

V části věnované metodologii jsem svou diplomovou práci představil jako mikrohistorickou sondu, inspirovanou přístupy historické antropologie a environmentálních dějin. Mikrohistorická metoda totiž dobře koresponduje s výchozím stavem, v němž jsem se nacházel na počátku výzkumu, kdy jsem nemohl dopředu stanovit nějakou baterii otázek, na niž by bylo možno postupně v pramenech vyhledávat odpovědi, ba dokonce jsem postrádal i jasně formulované výzkumné problémy a měl představu jen o tématu práce samotné. Otázky a problémy se naopak objevovaly až v průběhu výzkumu. Rovněž jsem již naznačil, že také mikrohistorie jako každá jiná metoda vede k redukci a omezení badatelova pohledu, ovšem i v jejím případě platí vztah „něco za něco“, a to, co lze díky ní odhalit – zdá se mi – převládá nad tím, co sama zakrývá.

V metodologickém výkladu jsem však zašel ještě o něco dále a přímo se přihlásil k „mikrohistorii konfliktu“, jejíž původní výměr jsem rozšířil i o „střety“ lidí s přírodou chápané jako hraniční situace, díky nimž jsme schopni se o společnosti dané doby

¹⁹³ Zronková, 2007: 154.

¹⁹⁴ O raně novověkých městských kronikách a jejich topice stručně Bůžek a kol., 2010: 388–389.

dozvědět leccos nového; v této diplomové práci je onou „hraniční situací“ pochopitelně míněna povodeň. K jakým závěrům lze dospět, pokud uchopíme povodně právě tímto způsobem? Předně se odhalily rozdíly mezi normativně danými pravidly a jejich praktickým naplňováním, což lze doložit nejlépe na příkladech žádostí mlynářů z předměstí. Dále mi povodně umožnily nahlédnout do vztahů mezi majiteli sousedních panství i způsobů, jakými řešili vzniklé spory, o čemž jsem se přesvědčil především v dochované korespondenci ohledně odplaveného dříví. Díky povodni jsem měl také možnost sledovat rychlost reakce úřadů – městskými počínaje a krajským konče – na náhlou a nečekanou událost.

Mnou rovněž deklarovaný historicko-antropologický přístup snad lze pozorovat při rozboru několika žádostí, adresovaných městské radě z důvodu povodňových škod, když jsem se snažil blíže ukázat, kdo mohl žádat, o co (ne)žádal a co (ne)mohl obdržet.

Vliv environmentálních dějin je patrný především v důrazu, který kladu na fyzické prostředí, v němž se „příběh“ soběslavských povodní odehrává. V některých případech jsem se toto prostředí snažil využít také jakožto relevantního historického pramene a zapojit ho do linie argumentů společně s prameny písemnými. Na druhou stranu připouštím, že „čisté“ environmentální dějiny by se asi daleko spíše věnovaly zkoumání fenoménů typu kolonizace horských oblastí a s ní spojeným počátkem velkého odlesňování, které dozajista ovlivnilo odtokové režimy v krajině a mohlo tak přispět k častějšímu výskytu povodní a/nebo k jejich větší síle.

Na předcházejících stranách jsem rovněž několikrát zdůraznil a nyní pouze stručně zopakují, že jsem neměl ambici zabývat se povodněmi jako takovými (tj. popisem jejich průběhu a rozsahu), neboť to je práce historických klimatologů a jiných spíše přírodovědně zaměřených odborníků. Objektem mého zájmu byl život lidí, kteří jsou s povodněmi konfrontováni. Mým cílem též bylo prověřit, jaké typy písemných pramenů jsou badatelům a badatelkám k dispozici a co z nich lze zjistit. Po prostudování řady materiálů ze soběslavského městského archivu si tak dovoluji doplnit a upřesnit tvrzení Pavla Matlase, podle něhož se téměř nelze dopátrat toho, „(c)o při povodni (poddaní, pozn. OH) prožívali“ a „jak se vyrovnávali se svou situací“.¹⁹⁵ Pavel Matlas totiž prameny pro svou studii čerpal výhradně z fondu Velkostatek Třeboň a z nich opravdu badatel může nabýt dojmu, že „(v)rchnostenským úředníkům více než útrapy obyčejných venkovanů ležely na srdci zdejší rybníční soustavy“.¹⁹⁶ Osobně se domnívám, že právě společné studium velkostatkových fondů s dostupnými fondy archivů jednotlivých měst (či jiné podobné

¹⁹⁵ Matlas, Pavel. 2010. „Velká voda, povodně, záplavy a výtopy na Lužnici“. *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska* 22: 37.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ.

provenience) může do jisté míry vést k odpovědi na otázku, jak se poddaní se svou situací vyrovnávali.

Z čistě metodologických důvodů bych rád ještě učinil jednu stručnou poznámku, kterou bych se chtěl vyhnout případným námitkám a nedorozuměním. Archivní prameny, z nichž jsem pro tuto práci čerpal, jsem využíval jakožto zdroje „dat“, nikoli diskurzivních praktik. Proto jsem se nezabýval například způsoby, jakými úředníci na nejrůznějších úrovních prezentovali (tedy popisem vytvářeli) „své“ poddané, neboť většina dochovaných pramenů jsou výpověďmi takřkajíc z druhé ruky – o životě poddaných se dozvídáme ze záznamů úředníků. Tento i další podobné mocenské vztahy jsem v diplomové práci úmyslně nereflektoval, neboť jdou za její rámec a domnívám se, že by ani v této věci nepřinesly něco převratně nového.

Po celou dobu psaní diplomové práce jsem se pak musel potýkat s mnoha pochybnostmi, nejasnostmi a problémy. Nejzásadnější byla otázka, jak vytvořit z dostupných, přeci jen disparátních pramenů jednotný příběh. Předpokládal jsem totiž, že vše bude záviset na vhodné volbě hlavního „hrdiny“, jehož osudy budu sledovat na pozadí probíhajících povodní. Jeden čas jsem byl přesvědčen, že by tímto „hrdinou“ mohlo být samotné město Soběslav. Když jsem totiž podrobně prostudoval jeho účetnictví (konkrétně všechny dostupné pololetní bilance příjmů a výdajů z let 1733–1741), zjistil jsem, že město hospodařilo vždy přibližně s vyrovnaným rozpočtem a že mělo v hotovosti k dispozici stále několik málo tisíc zlatých rýnských. To však platí pouze do poloviny roku 1737. Především, že následující úvaha vychází z předpokladu, že stav zaznamenaný v účetních knihách odpovídá faktickému stavu městské poklady a že se zde nejedná o jakési raně novověké „kreativní účetnictví“. V polovině roku 1737 bylo v městské pokladně více jak 3000 zlatých, zatímco na konci roku jen pouhých 700, a rok poté dokonce jen 48 zlatých.¹⁹⁷ K čemu mohlo v tomto období dojít? Městská pokladna předně vyúčtovala náklady za pobyt ruských vojáků ve městě, ty jí však byly podle všeho plně nahrazeny z kontribučních peněz třeboňského panství. Dalšími mimořádnými položkami pak byly již zmíněné platby za opravy povodňových škod (necelých 800 zlatých) a především více jak 3600 zlatých za nákup ječmene do obecního pivovaru. Tato poslední položka je opravdu velmi vysoká, což vynikne zvláště tehdy, když uvedu, že o rok dříve neutratilo město za ječmen ani 500 zlatých. Jenže rok předtím to už bylo necelých 1500 zlatých a v roce 1733 dokonce téměř 2700 zlatých. Piva se ovšem, jak vyplývá z městských účtů, vařilo pořád přibližně stejně. Rozdíly mezi těmito roky jsou ovšem přinejmenším dvojnásobné. Nakupuje se

¹⁹⁷ SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1498, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1737 a SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1499, kart. 508, městské účty za období 1. 7. – 31. 12. 1738.

totiž nestejně množství obilí – od 302 strychů v roce 1736 po 2284 strychů v roce 1733 – a za různé ceny. V roce 1737 tak byla naprostá většina ječmene zakoupena za cenu 2 zlaté 3 krejčary za strych, zatímco rok předtím stálo stejné obilí pouze 1 zlatý 30 krejčarů a v roce 1733 dokonce ještě o 20 krejčarů méně.¹⁹⁸ Jak toto interpretovat? Oproti mému počátečnímu plánu jsem totiž nenalezl žádný jednoznačný důkaz, který by spojoval onen obrovský úbytek hotových peněz v městské pokladně s povodněmi. Vyšší jednotková cena ječmene na podzim roku 1737 sice s nimi souviset mohla, ale zároveň je třeba mít na paměti přítomnost cizích vojsk na zdejších panství i další možné důvody, na které jsem při rozboru účetního i jiného materiálu nepřišel. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl problematice vývoje soběslavského městského účetnictví ve své diplomové práci nevěnovat, neboť bych nemohl řádně oponovat logické námitce, že jakékoli závěry na tomto poli jsou jen pouhými spekulacemi. Místo toho jsem se raději zaměřil na soběslavské mlynáře, jimž jsem také nakonec věnoval nejvíce prostoru, jakkoli nejsou výlučnými „hrdiny“ mého příběhu, tedy této diplomové práce.

Při přípravě textu jsem však byl konfrontován také s daleko praktičtějšími problémy. V průběhu samotného výzkumu se totiž ukázalo, že poměrně velká vzdálenost archivů (Tábor, Třeboň) nakonec představovala nezanedbatelnou komplikaci. Například archivní fond Velkostatek Třeboň jistě obsahuje další doplňující informace o povodních v Soběslavi, či ještě spíše o osudech zdejších mlynářů, než jsem mohl získat v rámci jediné návštěvy. Přesto jsem přesvědčen, že se mi i tak podařilo shromáždit několik pozoruhodných pramenů.

Na závěr tohoto shrnutí bych si proto dovilil nastínit, jakými cestami by se podle mého názoru mohl dále ubírat výzkum raně novověkých povodní. V předkládané práci jsem záměrně zúžil výzkum z hlediska časového i prostorového. Její výsledky tedy mají především přinést nové podněty, otázky či problémy, a nikoli zobecnitelná tvrzení. Z tohoto důvodu považuji dále za nezbytné zkoumat shodné typy pramenů, tedy ty, které se mi již osvědčily, v daleko širších časoprostorových souvislostech. Analyzovat archivní fondy i jiných měst a panství a neomezovat výzkum jen na zhruba jedno desetiletí. Pochopitelně je možné přibrat i dosud opomíjené typy pramenů, například trestněprávní prameny, ovšem u nich lze myslím oprávněně očekávat daleko nižší frekvenci záznamů o povodních. Jsem totiž přesvědčen o tom, že platí následující úměra: čím více archivních pramenů prostuduji, tím spíše budu schopen nalézt ty nejtypičtější problémy, které byly v minulosti s povodněmi spojeny a jejichž rozbor by mohl pomoci odpovědět na otázky, co

¹⁹⁸ Všechny údaje lze dohledat v příslušných účetních knihách viz SOkA Tábor, AMS, inv. č. 1491–1498, kart. 507–508, městské účty za období 1. 1. – 30. 6. 1733 až 1. 7. – 31. 12. 1738.

lidé při povodních prožívali a jak se s nimi vyrovnávali. S největší pravděpodobností se však objeví i otázky zcela nové. Jestli pak bude možno na závěr podat nějaká zobecňující tvrzení, lze v tuto chvíli jen těžko předjímat. Mikrohistorická sonda do situace na Soběslavsku v letech 1729–1740 měla jiný cíl – najít a pojmenovat některé typické problémy spojené s povodněmi a pokusit se na jejich základě alespoň něco vypovědět o životě lidí, kteří byli touto živelní pohromou postiženi. Vše další je záležitostí věcí příštích.

IV. Zamyšlení nad obecnějšími implikacemi dosažených poznatků

V předchozích dvou částech diplomové práce jsem se několikrát vymezoval vůči možnosti zobecnování poznatků získaných na základě mikrohistorické sondy. Upozorňoval jsem, že výsledným „produktem“ této metody by měly být nové podněty, otázky či problémy, které mohou dát impuls dalšímu studiu, a to i za pomoci metod jiných. Přesto se v závěrečném oddílu alespoň ve stručnosti o takové zobecnění pokusím.

Za jeho základ mi dobře poslouží žádost Mikoláše Jakubce, analyzovaná v kapitole III. 2. 6., kterou se domáhá odpuštění dluhu za pozemek pod svým domem, neboť tento dům se mu v důsledku častých povodní „*velice rujnýruje*“. Již jsem zmínil, že jeho případ podle mého ukazuje, že lidé nejspíše i v první polovině 18. století trvaleji žili v oblastech, které byly často zaplavovány, i když na tato místa nebyla vázána jejich živnost, jak tomu bylo například u mlynářů. To ostatně vyplývá i z přiloženého výřezu mapy I. vojenského mapování a dvou plánů města Soběslavi, které pravda pocházejí až z poloviny 19. století. V této souvislosti bych si dovolil odkázat na občas se vyskytující tvrzení nejen nevládních organizací, ale i dalších subjektů a jednotlivců, které/kteří se vyjadřují k preventivním opatřením, jež by měly v současnosti bránit povodním, nebo jejich dopady aspoň výrazně tlumit. Argumentuje se totiž často „našimi předky“, kteří prý uměli s povodněmi daleko lépe žít, ale už ne vždy je jasné, jaké „naše předky“ má ten který autor konkrétně na mysli. Například v publikaci vydané ostravskou pobočkou občanského sdružení Arnika lze nalézt následující tezi: „Naši předkové věděli, že povodeň je normálním jevem, který se pravidelně opakuje. Respektovali proto řeku a nestavěli v místech, která byla zaplavována. Tento přístup se velmi změnil zejména po druhé světové válce, kdy se vlivem úprav toků lidé začali cítit před vodou v bezpečí a stěhovali se k jejím břehům.“¹⁹⁹ Pro sestavovatelku této knihy, Lenku Daňhelovou, jsou tedy těmito řekněme uvědomělými „předky“ pravděpodobně všichni ti, kteří žili před druhou světovou válkou. Ve stejné publikaci se však lze dočíst o mnoha historických povodních a škodách, které tyto povodně způsobily, což nutně vede k otázce, zda si vlastně neprotiřečí, když na jedné straně tvrdí, že „naši předkové ... nestavěli v místech, která byla zaplavována“ a zároveň podává soupis škod, které povodně týmž „našim předkům“ na (nepostavených) domech způsobily. Střízlivější a reálné zkušenosti asi daleko bližší formulaci volili autoři publikace Voda v krajině,

¹⁹⁹ Daňhelová, Lenka. 2004. *Život s povodněmi*. Ostrava: Arnika, s. 60.

kteřou pro MŽP a AOPK editoval Jan Kender: „Ani naši předkové nebyli stoprocentně moudří. Vzhledem k tomu, že žili v mnohem větším kontaktu s krajinou, pokud nemuseli, nestavěli v nivách. Zápisy ze starých kronik však uvádějí stovky případů lidských obětí či velkých škod na stavbách.“²⁰⁰ Ovšem ani zde není jasně určeno, o jaké „naše předky“ se jedná. Na tyto ocitované dvě věty totiž bezprostředně navazují následující: „Od té doby výrazně stoupl počet obyvatel a zvýšil se tlak na krajinu. Není tedy divu, že materiálních škod přibývá. Obětí na lidských životech je naštěstí méně.“²⁰¹ Historik Pavel Matlas se v úvodu své studie o historických povodních na Lužnici rovněž vyjadřuje k tomu, kdy začaly povodně větších rozměrů působit lidem v minulosti výraznější škody. Při rozboru situace v jižních Čechách dospěl k závěru, že poté, co byla voda „svedena do umělých koryt a nádrží a uvolněná půda začala být intenzivněji obdělávána“, začal postupně růst „počet obyvatel a hustota osídlení“ a tak i „přibývalo škod, které pravidelné povodně působily místnímu obyvatelstvu“.²⁰² Pro Pavla Matlase je tak oním zlomovým bodem 16. století, slovy Petra Vorla, „zlatá doba českého rybníkářství“.

Jen těchto několik příkladů ukazuje, že různí autoři píší o zcela rozdílných „předcích“, na jejichž zkušenosti se začasté odvolávají, nemluvě o tom, že se v některých případech bez bližšího určení obejdou docela. Snaha odpovědět na otázku, kdy vlastně začíná doba, v níž lidé přestávají respektovat vodní toky a staví si domy v místech, kde povodeň již předtím jiné poškodila, má i své další souvislosti; tedy pokud přijmeme závěr, že se opravdu lidé v minulosti chovali ve vztahu k povodním jinak než dnes. Otázka je totiž úzce spojena s často diskutovaným fenoménem „ztráty historické paměti“, který se vždy znovu objevuje v čase bezprostředně následujícím po velkých povodních. Co k tomu lze říci na základě pramenů ze soběslavského městského archivu? Soběslavští obyvatelé měli velmi dobrou povědomost o povodni z jara roku 1686, neboť na stěně hřbitovního kostela sv. Marka byl umístěn pamětní kámen, který označoval výšku hladiny této povodně, ale přesto se mi nezdá, že by to mělo nějaký vliv na prevenci před budoucími povodněmi, jak o tom svědčí příklad Mikoláše Jakubce z roku 1731 nebo Matěje Mareše a mnoha dalších měšťanů po velké povodni z roku 1736. Vhodných a dostupných stavebních parcel totiž v raném novověku nebylo k dispozici tolik, kolik si možná někteří dnešní autoři představují, a lidé jednoduše nemohli zbourat domy ležící pod hladinou povodně z roku 1686 a vystavět si je někde výš. Tyto moje úvahy jsou pochopitelně poněkud spekulativní, ale i tehdejšími lidem musela být známa zásada, kterou bychom dnes asi nejspíše označili za princip diferenciacie v čase a prostoru. Ani v první polovině 18.

²⁰⁰ Kender, Jan (ed.). 2004. *Voda v krajině. Kniha o krajínotvorných programech*. Praha: Consult, s. 72.

²⁰¹ TAMTĚŽ.

²⁰² Matlas, 2010: 32.

století určitě nemělo smysl investovat výrazné prostředky na ochranu před velkými povodněmi, které se dostavovaly s pravidelností řekněme dvakrát za sto let či se preventivně zabývat dopadem povodní na několik málo staveb. Na druhou stranu se mi zdá, že dnešní situace je oproti době, kterou se v diplomové práci primárně zabývám, přeci jen v něčem zásadním odlišná – lidé v Soběslavi měli ve 30. letech 18. století téměř každoroční kontakt s menšími sezónními povodněmi a o tuto zkušenost jsme v důsledku regulací říčních toků přišli, a tak nám zbyly jen ty opravdu ničivé. Nejen z tohoto důvodu věnuji následující odstavce popisu povodně v Soběslavi z léta roku 2002.

Z literatury o dějinách města Soběslavi, kterou jsem měl možnost prostudovat, vyplývá, že opravdu velkou povodeň zažilo město ve 20. století jen jednou, a to na samém počátku, v roce 1909²⁰³ (menší povodně pak postihly Soběslav ještě ve 40. a 60. letech). Od té doby až do roku 2002 neměli jeho obyvatelé přímou zkušenost s povodní většího rozsahu. Žádný občan města by tedy nebyl schopen podat osobní svědectví o dřívějších povodních ve městě a případně varovat ostatní před jejich nebezpečím. Václav Bouška v Soběslavské hlásce (měsíčníku města Soběslavi) v říjnu 2002 připomněl zbourání bývalého Panského mlýna, na jehož západní zdi byly zaznamenány hladiny Lužnice, kterých řeka dosáhla při některých povodních v minulosti,²⁰⁴ a označil ho v souvislosti s tehdy ani ne dva měsíce starými povodněmi za „velkou chybu“.

Jak tedy v Soběslavi konkrétně probíhala ona letní povodeň roku 2002? Město zasáhla ve dvou vlnách. Vlivem vydatných srážek došlo nejprve k vzestupu hladiny řeky Lužnice ve dnech 8. a 9. srpna, přičemž následující den, v neděli 10. srpna, její hladina mírně poklesla. Ovšem již navečer zachvátila celé území Čech další vlna silných dešťů, které v Soběslavi způsobily ve dnech 13.–15. srpna povodně katastrofálního rozsahu. Z břehů se rozlila jak řeka Lužnice, tak Černovický potok, jehož „zpětná voda“, kterou rozvodněná Lužnice vytlačovala proti proudu, zaplavila městská nábřeží, hřbitov s kostelem sv. Marka, kde při kulminaci vystoupila ještě o 20 cm nad značku povodně z roku 1686.²⁰⁵ Na soutoku Černovického potoka s Lužnicí vzniklo obrovské jezero, voda se u kostela sv. Víta dostala až téměř k náměstí. Hladina Lužnice kulminovala ve městě ve čtvrtek 15. srpna v odpoledních hodinách. Nedaleká měřicí stanice ČHMÚ v Klenovicích²⁰⁶ tehdy zaznamenala výšku hladiny 529 cm, což odpovídá tisícileté vodě

²⁰³ Lintner, Petr, 2008: 210.

²⁰⁴ Bouška, Václav. 2002. „Povodně v historii města“. *Soběslavská hláska* 11 (10): 5. Mlýn byl od roku 1953 v majetku Státního statku v Soběslavi a sloužil jako sklad. Od té doby pouze chátral, a tak byl v roce 1986 zbourán a na jeho místě vyrostl bytový dům. Lintner, Petr, 2010: 60.

²⁰⁵ Zde připomínám, že v roce 1736 ve srovnání s rokem 1686 prý „povodeň o 5 prstů vejše vystoupila“.

SOKA Tábor, AMS, inv. č. 415, manuál radní, kniha 81, f. 190r.

²⁰⁶ Detailní údaje o stanici jsou dostupné na http://hydro.chmi.cz/hpps/hpps_prfdyn.php?seq=307239

(hranice 3. stupně povodňové aktivity je zde stanovena na výšce hladiny 300 cm). Podle informací starosty města a předsedy povodňové komise, Jindřicha Bláhy, povodeň ve městě bezprostředně ovlivnila život asi 1500 obyvatel ve 300 domech – přímo evakuováno bylo 500 osob.²⁰⁷ Jak pak vyplývá z usnesení Rady města Soběslavi č. 16/198/2002, byly celkové škody na majetku města, podnikatelů a občanů vyčísleny zhruba na 160 milionů Kč.

O necelé čtyři roky později, v březnu roku 2006, postihla Soběslav další povodeň, která zasáhla do života obyvatel v 50 městských domech, z nichž bylo evakuováno několik desítek lidí a celkové škody přesáhly 60 milionů Kč.²⁰⁸

Autor nejnovějších dějin Soběslavi a zdejší rodák, Petr Lintner, si při sepisování kapitoly o živelních pohromách, které obyvatele města v minulosti sužovaly, povšiml zajímavé paralely.²⁰⁹ Dvě velké povodně ve čtyřech letech postihly Soběslav v její historii hned dvakrát, a to v letech 1736 a 1740, 2002 a 2006, přičemž dvakrát došlo i na větrnou smršť: v samotném závěru roku 1740 a v červnu 2006. Tato skutečnost poměrně dobře souzní se jistě popularizačním tvrzením Václava Cíleka, podle něhož přicházejí povodně „častěji ve shlucích, ovlivněných celkovým klimatickým chodem několika desetiletí“.²¹⁰

Lintnerův postřeh mě opět vrací k úvahám o možnostech a prospěšnosti srovnávání historických – zde konkrétně raně novověkých – povodní s těmi současnými. Abychom mohli porovnávat a eventuálně se snažit poučit z chyb nebo naopak zkušeností „našich předků“, musíme nejprve znát rozsah a dopady povodní v minulosti. Jsem přesvědčen, že k tomu nám nepomohou jen souhrnné zprávy uložené ve velkostatkových fondech či žádosti o snížení kontribučních dávek za jednotlivá panství, neboť jak moje sonda ukázala, povodně byly zjevně velmi častým jevem – alespoň tedy v Soběslavi – a lidé měli poměrně propracovaný systém podpor, na jejich zvládnání. K tomu jistě přispíval i charakter společnosti první poloviny 18. století, kterou lze ideálně-typicky s odkazem na F. Tönniese nazvat *pospolitostí* nebo s využitím Durkheimovy typologie označit za společnost založenou na *mechanické solidaritě*. Oba tyto koncepty jsou jistě velmi reduktivní, Tönniesův navíc morálně problematický, neboť období *pospolitosti* hodnotí výhradně kladně, zatímco *společnosti* záporně, ovšem nelze popřít, že soběslavští měšťané vytvářeli do značné míry uzavřenou a poměrně jasně ohraničenou komunitu a že způsoby, jakými se vypořádávali s živelními pohromami tomu musely odpovídat.

²⁰⁷ Bláha, Jindřich. 2002. „Povodeň v Soběslavi – srpen 2002“. *Soběslavská hláška* 11 (10): 4; Bouška, 2002.

²⁰⁸ Lintner, Petr, 2008: 208.

²⁰⁹ TAMTÉŽ: 210.

²¹⁰ Cílek, Václav. 2006. „Svět viděný skrze sinusoidu“ In Týž. *Tsunami je stále s námi. Eseje o klimatu, společnosti a katastrofách*. Praha: Alfa Publishing, s. 110.

Rovněž v případě tohoto závěrečného zamyšlení platí teze předchozího závěru (oddíl III. 3.), a totiž, že teprve další archivní studium může poskytnout relevantnější odpovědi na zde vznesené otázky a naznačené problémy. Mikrohistorická sonda této diplomové práce ani nemohla dát odpověď na otázku, jak se s povodněmi vyrovnávali „naši předkové“ či jak jim preventivně čelili. Nemluvě již o ambici dopátrat se doby, v níž by se podle některých autorů a autorek měl měnit jejich postoj k vodním tokům, neboť si začali stavět obydlí na – z hlediska ochrany před povodněmi – zcela nevhodných místech. Na druhé straně se ale domnívám, že jsem shromáždil řadu podnětů, které stojí za další promýšlení a ověřování.

Ediční poznámka

Při přepisování archivních pramenů z první poloviny 18. století volím transkripční přístup, tedy převod textů na dnešní úzus. Proto kupříkladu: *w* přepisuji jako *v* (woda – voda); digraf *cz* měním na *c* (obecz – obec), pokud není ve významu *č* (czejnovský – čejnovský); *g* ve funkci *j* píši jako *j* (gest – jest); dvojhlásku *au* nahrazuji *ou* (czelau – celou); užívání *s* a *z* v předložkách i jinde upravuji podle současných pravidel (spůsobilo – způsobilo); zdvojená písmena – *nn*, *rr* a jiná – ve slovech českého původu krátím (volenn – volen), *ss* přepisuji na *š* (sskody – škody); slova cizího původu ponechávám v původním tvaru (supplicant, comisse).

V zájmu lepší srozumitelnosti rovněž na některých místech doplňuji interpunkci a rozdělují dlouhé pasáže na kratší věty.

K ověřování datací, které se vyskytují v pramenech, a dohledávání dalších podobných údajů jsem využíval příručku Bláhová, Marie. 2001. *Historická chronologie*. Praha: Libri.

Seznam použitých zkratk

AMS	Archiv města Soběslavi
AOPK	Agentura ochrany přírody a krajiny
ČČH	Český časopis historický
ČHMÚ	Český hydrometeorologický ústav
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
KNM	Knihovna Národního Muzea
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
SOBA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
Vs	Velkostatek

Soupis pramenů a literatury

Archivní prameny

KNM v Praze

sign. V D 31

sign. XIV A 15

A. Lekesch, Poznamenání některých pamětí města Soběslavy

J. Hofman, Paměti Soběslavy města

SObA Třeboň

Vs Třeboň

IB 4E 36 (živelné pohromy)

SOkA Tábor

AM Soběslav

Úřední knihy

inv. č. 415 manuál radní – kniha 81

inv. č. 635 kniha gruntovní – kniha 301

inv. č. 640 kniha zápisů domů městských – kniha 306

inv. č. 642 kniha zápisů domů předměstských – kniha 308

inv. č. 745 kriminální protokol – kniha 411

Aktový materiál

inv. č. 1080 mlýn, valcha, barevna – kart. 84

inv. č. 1084 pozůstalosti, kšafty – kart. 138

inv. č. 1091 živelní pohromy, povodně – kart. 188

inv. č. 1097 vojenské záležitosti – kart. 224.

inv. č. 1099 komunikace, mosty, potoky – kart. 240

inv. č. 1491–1503 účty města – kart. 507–508

Vydané prameny

Jireček, Hermenegild (ed.). 1888. *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627*. Praha: Nákladem F. Tempského.

Soběslavské paměti In Zronková, Michaela. 2007. *Paměť o městě. Soběslav v měšťanských pamětech 1632–1752*. Nepublikovaná diplomová práce. České Budějovice: FF JČU.

Literatura

Albrecht, Josef a kol. 2003. *Chráněná území ČR VIII. Českobudějovicko*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno.

Balatka, Břetislav a kol. 1987. *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha: Academia.

Bělina, Pavel, Jiří Kaše, Jiří Mikulec, Irena Veselá, Vít Vlnas. 2011. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IX. 1683–1740*. Praha–Litomyšl: Paseka.

Bláha, Jindřich. 2002. „Povodeň v Soběslavi – srpen 2002“. *Soběslavská hláska* 11 (10): 4

Bláhová, Marie. 2001. *Historická chronologie*. Praha: Libri.

- Bouška, Václav. 2002. „Povodně v historii města“. *Soběslavská hláska* 11 (10): 5.
- Brázdil, Rudolf, Hubert Valášek, Zbyněk Sviták. 2003. „Historical economic data as a source of information for the study of meteorological and hydrological extremes in the Czech Republic“. In *Dealing with diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History. Prague 2003. Proceedings*. Praha: Charles University in Prague, s. 23–28.
- Brázdil, Rudolf a kol. 2005. *Historické a současné povodně v České republice*. Brno-Praha: Masarykova univerzita v Brně a Český hydrometeorologický ústav v Praze.
- Brown, Richard D. 2003. „Microhistory and the post-modern challenge“. *Journal of the Early Republic* 23 (1): 1–20.
- Burke, Peter. 2004. *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Burke, Peter. 2011. *Co je kulturní historie?* Praha: Dokořán.
- Bůžek, Václav a kol. 2010. *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Cílek, Václav. 2006. „Svět viděný skrze sinusoidu“ In Týž. *Tsunami je stále s námi. Eseje o klimatu, společnosti a katastrofách*. Praha: Alfa Publishing, s. 103–113.
- Čechura, Jaroslav. 2008. *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*. Praha: Argo.
- Daňhelová, Lenka. 2004. *Život s povodněmi*. Ostrava: Arnika.
- Dülmen, Richard van. 2002. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán.
- Eco, Umberto. 1997. *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě*. Olomouc: Votobia.
- Elleder, Libor. 2007. „Historické extrémní případy povodní v povodí Labe a Vltavy“. In Jakub Langhammer (ed.). *Povodně a změny v krajině*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 51–74.
- Grove, Richard D. 2001. „Environmental History“. In Peter Burke (ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, s. 261–282.
- Grulich, Josef. 2001. „Zkoumání „maličností“ (okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)“. *ČČH* 99 (3): 519–547.
- Himl, Pavel. 2007. *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Argo.
- Hledíková, Zdeňka, Jan Janák, Jan Dobeš. 2005. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Horský, Jan. 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha: Argo.
- Horský, Jan, Zdeněk R. Nešpor. 2004. „Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie“. *Kuděj – Časopis pro kulturní dějiny* 6 (1): 61–81.
- Hrdlička, Josef. 2007. „Měšťan“. In Václav Bůžek, Pavel Král (eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, s. 139-165.
- Chartier, Roger. 2010. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Iggers, Georg G. 2002. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Jeleček, Leoš. 1994. „Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: vývoj, metodologie, výsledky“. *ČČH* 92 (3): 510–540.
- Keller, Jan. 2007. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon.
- Kender, Jan (ed.). 2004. *Voda v krajině. Kniha o krajinnotvorných programech*. Praha: Consult.
- Kestřánek, Jaroslav a kol. 1984. *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Praha: Academia.
- Klempera, Josef. 2002. *Vodní mlýny v Čechách V*. Praha: Libri.
- Komárek, Stanislav. 1997. *Dějiny biologického myšlení. Apendix: Vznik, vývoj a ekotologické významy křídelných kreseb u motýlů*. Praha: Vesmír.
- Konvička, Miloslav a kol. 2002. *Město a povodeň. Strategie rozvoje měst po povodních*. Brno: ERA.
- Kozák, Jan T., Pavla Státníková, Jan Munzar, Jiří Janata, Vladislav Hančil. 2007. *Povodně v českých zemích*. S.l.: Professional Publishing.
- Kuča, Karel. 2004. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl. Pro–Sto*. Praha: Libri.
- Langhammer, Jakub, Václav Vajskebr. 2007. „Využití GIS pro analýzu zkrácení říční sítě na základě historických mapových podkladů“. In Jakub Langhammer (ed.). *Povodně a změny v krajině*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 153–168.
- Levi, Giovanni. 2001. „On Microhistory“. In Peter Burke (ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, s. 97–119 .
- Lintner, Jan. 1941. *Soběslav. 1390–1940*. Soběslav: Jan Lintner.
- Lintner, Jan. 1965. *Archiv města Soběslavi 1371–1945 (1950). Inventář B/103. Díl 1–2*. České Budějovice: Krajská správa ministerstva vnitra v Českých Budějovicích.

- Lintner, Petr. 2008. *Pohledy soběslavské. Díl první*. Soběslav: Město Soběslav.
- Lintner, Petr. 2010. *Pohledy soběslavské. Díl druhý*. Soběslav: Město Soběslav.
- Matlas, Pavel. 2010. „Velká voda, povodně, záplavy a výtopy na Lužnici“. *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska* 22: 32-46.
- Matlas, Pavel. 2011. *Shovívavá vrchnost a neukázaní poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*. Praha: Argo.
- Nodl, Martin. 2004. „Mikrohistorie a historická antropologie“. *Dějiny – teorie – kritika* 1 (2): 237–252.
- Peltonen, Matti. 2001. „Clues, Margins, and Monads: The Micro-macro Link in Historical Research“. *History and Theory* 40 (October): 347–359.
- Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.-13. září 1995*. 1996. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí.
- Radkau, Joachim. 2008. *Nature and Power. A Global History of the Environment*. Washington: German Historical Institute a New York: Cambridge University Press.
- Sobíšek, Bořivoj a kol. 1993. *Meteorologický slovník výkladový a terminologický*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR.
- Szijártó, István. 2002. „Four arguments for Microhistory“. *Rethinking History* 6 (2): 209–215.
- Truc, Miroslav. 1982. „Ius regale rožmberských městských privilegií“. In Karel Malý (ed.). *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, s. 53–67.
- Třeštík, Dušan. 2005. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Uspenskij, Boris Andrejevič. 2003. „Historie a sémiotika. Vnímání času jako sémiotický problém“. In Tomáš Glanc (ed.). *Exotika. Výbor z textů tartuské školy*. Brno: Host.
- Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 1. A/F*. 1996. Praha: Nakladatelský dům OP.
- White, Hayden. 2010. *Tropika diskurzu. Kulturně kritické studie*. Praha: Karolinum.
- Wimmerová, Sylva. 2010. „Postavení a správa města Českého Krumlova na počátku 17. století“. In Martin Gaží (ed.). *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, s. 713–740.
- Zronková, Michaela. 2007. *Paměť o městě. Soběslav v měšťanských pamětech 1632–1752*. Nepublikovaná diplomová práce. České Budějovice: FF JČU.

Internetové zdroje

ČHMÚ, stanice Klenovice. Dostupné z:

http://hydro.chmi.cz/hpps/hpps_prfdyn.php?seq=307239

Oosthoek, Kornelis Jan W. 2005. *What is Environmental History?* Dostupné z:

http://www.eh-resources.org/environmental_history.html [cit. 11. 3. 2012].